

Αντικείμενο της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι η διερεύνηση της ιστορικής εξέλιξης του αστικού ιστού της Βαρκελώνης, μετά τη δικτατορία του Franco. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζεται η εξέλιξη που σημειώνεται από το 19ο αιώνα μέχρι και σήμερα, καθώς οι διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές καταστάσεις που πλαισίωσαν την εκάστοτε ιστορική περίοδο, έχουν επηρεάσει και τη φύση των επεμβάσεων. Αρχικά, ορίζεται σε θεωρητικό επίπεδο ο ρόλος του δημόσιου χώρου μέσα στην πόλη, καθώς και η επίδραση που έχουν οι επικρατούσες πολιτικές συνθήκες σε αυτόν. Στη συνέχεια, εξετάζονται οι επεμβάσεις στη Βαρκελώνη του 19ου αιώνα, δίνοντας έμφαση στην επέκταση του Ildefons Cerdà και σε επεμβάσεις με αφορμή εκδηλώσεις μεγάλου βεληνεκούς. Έπειτα αναφέρεται η εξέλιξη του εμφυλίου πολέμου, τονίζοντας τις επιπτώσεις του στο δημόσιο χώρο και στο ρόλο που κατέχει μέσα στην πόλη. Με τον εκδημοκρατισμό της Ισπανίας το 1975 προσδιορίζεται εκ νέου ο αστικός ιστός που έχει υποστεί τις συνέπειες της δικτατορίας, όπως γίνεται και με τους Ολυμπιακούς Αγώνες το 1992 και το Forum το 2004. Σε αυτό το σημείο, για την καλύτερη κατανόηση των στόχων και των στρατηγικών που χρησιμοποιήθηκαν, αναφέρονται παραδείγματα επεμβάσεων στην εκδημοκρατισμένη πλέον Βαρκελώνη. Τέλος, αναλύεται το εγχείρημα 22@ Barcelona, ώστε να γίνει εμφανής η μεταβολή των στόχων για τον αστικό ιστό της Βαρκελώνης, οι οποίοι αρχικά συμβαδίζουν με την ιδέα του δημοκρατικού δημόσιου χώρου, ενώ στη συνέχεια οδηγούν στο σύγχρονο εμπορευματοποιημένο «μοντέλο της Βαρκελώνης».

Οι επιπτώσεις της δικτατορίας
στον αστικό ιστό της Βαρκελώνης

επιμέλεια_ Λεντζάκη Εβίτα
επιβλέπων_ Τζομπανάκης Αλέξιος

Οι επιπτώσεις της δικτατορίας στον αστικό ιστό της Βαρκελώνης

επιμέλεια_ Λεντζάκη Εβίτα
επιβλέπων_ Τζομπανάκης Αλέξιος

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή 5

Ο δημόσιος χώρος

Πώς ορίζεται και ποιος ο ρόλος του; 6

Πολιτικός ρεαλισμός και αστικές αλλαγές 8

2. Η πρώτη μετάλλαξη της Βαρκελώνης 11

Η πρωτοπορία στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου το 19^ο αιώνα

Η αστική επέκταση του Ildefons Cerdà 13

Ο μετασχηματισμός της Βαρκελώνης ως αποτέλεσμα
μεγάλου βεληνεκούς εκδηλώσεων 16

Οι Διεθνείς Εκθέσεις του 1888 και του 1929

La Guerra: Ο εμφύλιος του 20^{ου} αιώνα 18

Η κλειστότητα του δημόσιου χώρου

κατά τη δικτατορία του Franco 22

Ο δημόσιος χώρος σαν εργαλείο δημοκρατίας 24

Οι μεταδικτατορικοί αστικοί δημόσιοι χώροι της Βαρκελώνης 25

3. Ο μετασχηματισμός της Βαρκελώνης ως αποτέλεσμα μεγάλου βεληνεκούς εκδηλώσεων 29

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1992 ως αφορμή για την ανάπτυξη
της πόλης 30

Η επανεκτίμηση των κενών χώρων μέσω του αστικού
βελονισμού 33

Η επόμενη μετα-ολυμπιακή αστική πρόκληση της Βαρκελώνης 34

The Universal Forum of Cultures 2004

4. Παραδείγματα και στρατηγικές επεμβάσεων από το 1992 μέχρι σήμερα 39

Αρθρωτικές Συνέχειες: Parc de Montjuïc 40

Δημόσιος χώρος και Αστικοί βελονισμοί: 44

Moll de la Fusta, Barri Gòtic

Δημόσιος χώρος και Υποδομές: Vall d'Hebron, Diagonal 46

Γρήγορες διαδρομές για μια συμπαγή πόλη 47

Υβριδικές Συνέχειες: 49

Plaça de les Glòries Catalanes, Parc Central de Nou Barris

Δημόσιος χώρος και Υδάτινο Στοιχείο: 57

Parc de Mar Area, Forum 2004

5. Το εγχείρημα 22@ Barcelona 65

Ο κοινωνικός χαρακτήρας 69

Ο οικονομικός τομέας 70

Η πολεοδομική καινοτομία 72

Τελικές Παρατηρήσεις 76

6. Συμπεράσματα 81

7. Βιβλιογραφία 91

Πηγές εικόνων 96

Εισαγωγή

Ο δημόσιος χώρος

Πώς ορίζεται και ποιός ο ρόλος του;

Πολιτικός ρεαλισμός και αστικές αλλαγές.

Ο δημόσιος χώρος Πώς ορίζεται και ποιός ο ρόλος του;

1

Στις σύγχρονες περιγραφές των λεξικών ως «δημόσιο» ορίζεται οτιδήποτε σχετίζεται με το κοινό, με το λαό, που υπάρχει για το σύνολο του λαού (συνώνυμο του κοινόχρηστος) το κράτος ως νομικό πρόσωπο, οι κρατικές υπηρεσίες κλπ.¹ Ως έννοια, στην κοινή συνείδηση, ο δημόσιος χώρος έχει ένα ασαφές και συνήθως υποκειμενικό περιεχόμενο το οποίο προσλαμβάνεται και ερμηνεύεται από τον καθένα διαφορετικά, ανάλογα με τα προσωπικά του βιώματα και την αντίληψη που διαθέτει για την πόλη και τη ζωή του μέσα σε αυτή.

Από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα, οι δημόσιοι χώροι συνιστούν τόπους συνάντησης, έκφρασης και ανταλλαγής ιδεών μεταξύ των πολιτών, παίζοντας σημαντικό ρόλο στην ιστορία και βρισκόμενοι πάντα στο προσκήνιο. Την εξέλιξη του όρου ερευνά ο Richard Sennett, προσεγγίζοντας τον σε κοινωνιολογικό επίπεδο.² Στη δυτική κουλτούρα, αναφέρει, η έννοια του «δημόσιου» εντοπίζεται στην αγγλική γλώσσα για πρώτη φορά τον 15ο αιώνα, όπου το «δημόσιο» ταυτίζεται με το κοινό συμφέρον της κοινωνίας. Μέχρι το τέλος του 17ου αιώνα η διάκριση «δημόσιου» και «ιδιωτικού» μεταβάλλεται, προσεγγίζοντας την σύγχρονη χρήση των όρων. Το «δημόσιο» σήμαινε το ανοικτό στην εξονυχιστική εξέταση του καθένα, ενώ το «ιδιωτικό» ήταν μια προστατευμένη ζώνη οριζόμενη από οικογένεια και φίλους. Τον πρώιμο 18ο αιώνα, με την μεταβολή των πόλεων σε τόπους κατοικίας και συνάφειας διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, ο όρος «δημόσιο» ταυτίζεται με τη ζωή στο πλαίσιο της δημόσιας σφαίρας. Θεμελιακή μεταβολή στις ιδέες για το δημόσιο και ιδιωτικό, έρχεται ως επακόλουθο

των μεγάλων επαναστάσεων στο τέλος του 19ου αιώνα και του βιομηχανικού καπιταλισμού στους νεώτερους χρόνους.

Η αστική κοινωνία ιδιωτικοποιείται, ενώ η οικογένεια γίνεται το καταφύγιο από τη δημόσια ζωή. Στα μέσα του αιώνα διαμορφώνεται η αντίληψη ότι ο δημόσιος αστικός χώρος είναι ένα περιβάλλον ξένων όπου πολλοί άνθρωποι όλο και περισσότερο μοιάζουν μεταξύ τους, αλλά δεν γνωρίζονται.³

Η Hannah Arendt, με μια πολιτική ματιά, ορίζει το δημόσιο χώρο ως κατεχοχήν πολιτικό χώρο καθώς συνδέεται αμφίδρομα με την έννοια της δημόσιας ελευθερίας.⁴ Παρά το γεγονός ότι διέπεται από νόμους και κανόνες συμπεριφοράς, είναι χώρος ανοιχτός, δυνάμει οικειοποιήσιμος και μέσα από τη λειτουργία του, δικαιώνει το ρόλο της πόλης ως πυρήνα συνύπαρξης, επικοινωνίας και συναναστροφής.

Καθώς ο δημόσιος χώρος μεταλλάσσεται σε κάθε ιστορική περίοδο, προσαρμοζόμενος στο πνεύμα της εποχής, διευρύνεται ή περιορίζεται ο ρόλος που διαδραματίζει στον αστικό χώρο. Με τα νοήματα που συμπυκνώνει, μπορεί κανείς να διεξάγει συμπεράσματα για την ιστορία του εκάστοτε τόπου στον οποίο εντάσσεται, να τον σκιαγραφήσει και να ερμηνεύσει την πορεία του στο χρόνο.

¹ Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Β' Έκδοση, Γ. Μπαμπινιώτης

² Sennett Richard, Η τυραννία της οικειότητας – Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στο δυτικό πολιτισμό, μτφρ. Γ. Μέρτικας, έκδοση Νεφέλη, Αθήνα, 1999, σελ. 31-45

³ Τουρνικιώτης Παναγιώτης, Η αρχιτεκτονική του δημόσιου χώρου στις Ευρωπαϊκές πόλεις ως τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, Αρχιτεκτονικά Θέματα 37/2003, σελ. 59

⁴ Arendt Hannah, Η Ανθρώπινη Κατάσταση, μτφρ. Σ. Ροζάνης, Γ. Λυκιαρδόπουλος, έκδοση Γνώση, Αθήνα, 1986, σελ. 52

Πολιτικός ρεαλισμός και αστικές αλλαγές

Ο πολιτικός ρεαλισμός είναι μια ιδέα βασισμένη στην πεποίθηση ότι κατά την πολιτική-πολιτιστική διαίρεση της πολιτισμένης κοινωνίας και του κράτους, βελτιώνεται η αστική αρχιτεκτονική του δημόσιου χώρου. Ειδικά όταν η εμβέλεια και των δύο σφαιρών (δημόσια – ιδιωτική) εκτείνεται ταυτόχρονα στους υψηλότερους στόχους του πολιτισμού και στις ανάγκες και προσδοκίες του περιθωριοποιημένου πληθυσμού της.⁵ Συχνά, η πολιτεία καταρρέει όταν οικοδομεί αποκλειστικά κατά τη δική της εικόνα ή σε αντίθεση με την υπόλοιπη κοινωνία - λάθος που είναι εμφανές, για παράδειγμα, στη δημόσια στέγαση. Κατά συνέπεια, σε ορισμένες περιοχές και χρονικές στιγμές, η ιδιωτική σφαίρα φαίνεται να υπερέχει, ενώ σε άλλες περιπτώσεις φαίνεται ότι έχει φθίνουσα επιρροή. Αντίθετα, κατά τη διάρκεια πιο υπερβολικών στιγμών αλληλεπίδρασης μεταξύ των δύο σφαιρών – είτε μέσω της αναγέννησης της μιας σε σχέση με την άλλη, είτε λόγω συγκρίσιμης δύναμης – η δημιουργία δημόσιου χώρου φαίνεται να ήταν πολύ πιο εύκολη και προφανής από άλλες φορές. Τα επακόλουθα των μεγάλων κοινωνικοπολιτικών καταστροφών, όπως οι επαναστάσεις και οι Παγκόσμιοι Πόλεμοι, μπορούν να γίνουν τέτοιες στιγμές. Όπως θα δούμε, αυτή ήταν η περίπτωση στη μετά-Franco Βαρκελώνη.

Η σχεδιαστική στρατηγική και οι ιδέες για τους αστικούς δημόσιους χώρους της Βαρκελώνης είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται πολύ πριν εμφανιστούν δημοσίως με το τέλος της Ισπανίας του Franco.

⁵ Rowe Peter Civic Realism, έκδοση MIT Press, Massachusetts, 1997, σελ. 35

Η πρώτη μετάλλαξη της Βαρκελώνης

Η πρωτοπορία στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου
το 19ο αιώνα

Η αστική επέκταση του Ildefons Cerdà

Ο μετασχηματισμός της Βαρκελώνης ως
αποτέλεσμα μεγάλου βεληνεκούς εκδηλώσεων

Οι Διεθνείς Εκθέσεις του 1888 και του 1929

La Guerra: Ο εμφύλιος του 20^{ου} αιώνα

Η κλειστότητα του δημόσιου χώρου κατά τη
δικτατορία του Franco

Ο δημόσιος χώρος σαν εργαλείο δημοκρατίας

Οι μεταδικτατορικοί αστικοί δημόσιοι χώροι της
Βαρκελώνης

Η πρώτη μετάλλαξη της Βαρκελώνης

2

Το 19ο αιώνα η Ισπανία διαμορφώθηκε από τον πόλεμο της Ιβηρικής Χερσονήσου, 1807-14, καθώς η πολιτικοποίηση του στρατού κατά τη διάρκεια αυτής της σύγκρουσης υπερκάλυψε την πολιτική διαμάχη μεταξύ φιλελευθερισμού και απολυταρχίας.⁶ Μετά τη λήξη του πολέμου και έως τη δεκαετία του 1830, η χώρα ξεκίνησε να βρίσκεται σε κατάσταση ευημερίας, που θα διαρκούσε για τον μεγαλύτερο μέρος του αιώνα. Στα μέσα του 19ου αιώνα η βιομηχανική επανάσταση άρχισε να αλλάζει την Ισπανία. Οι βιομηχανίες κρασιού, φελλού και σιδήρου αναπτύχθηκαν. Το 1848 κατασκευάστηκε η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή μεταξύ Βαρκελώνης και Mataró και από τη δεκαετία του 1860 οι σιδηρόδρομοι είχαν εξαπλωθεί σε ολόκληρη τη χώρα. Τα έτη μεταξύ του 1868 και του 1874 αποτέλεσαν μια αιχμή της ιστορίας της σύγχρονης Ισπανίας, καθώς η χώρα αναπτύχθηκε οικονομικά, σταθεροποιήθηκε πολιτικά και αναγεννήθηκε στρατιωτικά.⁷

Οστόσο, εξακολουθούσε να είναι μια κυρίως γεωργική χώρα με υψηλά επίπεδα φτώχειας. Η επιρροή της βιομηχανικής επανάστασης άρχισε να αυξάνεται στο εσωτερικό της Ισπανίας, τα νεόδμητα εργοστάσια και η επακόλουθη αυξανόμενη ζήτηση εργασίας, προσέλκυαν τον αγροτικό πληθυσμό στα αστικά κέντρα. Χαρακτηριστικά στη Βαρκελώνη ο πληθυσμός αυξήθηκε από 115.000 άτομα (1800) σε πάνω από 500.000 μέχρι το 1900. Οι κακές συνθήκες διαβίωσης και ο συνωστισμός, οδήγησαν την κυβέρνηση της Μαδρίτης να εγκρίνει το 1854 την καταστροφή των μεσαιωνικών τειχών της Βαρκελώνης και να καλέσει διαγωνισμό για τον σχεδιασμό της νέας επέκτασης της πόλης.

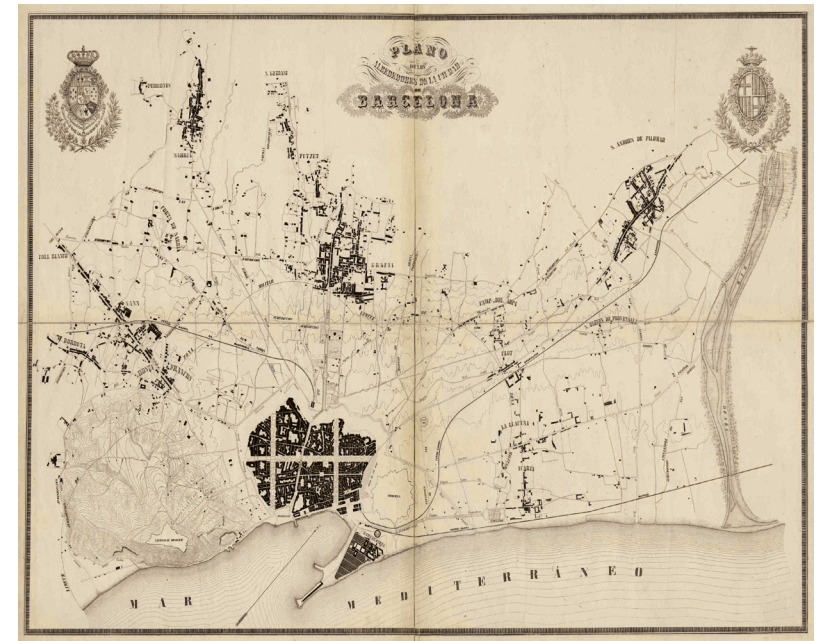
⁶ Esdaile Charles, Spain in the Liberal Age: From Constitution to Civil War, 1808-1939, έκδοση Blackwell, Oxford, 2000, σελ. 105

⁷ Bowen Wayne, Spain and the American Civil War, έκδοση University of Missouri Press, Columbia, 2011, σελ. 34

Η πρωτοπορία στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου το 19ο αιώνα

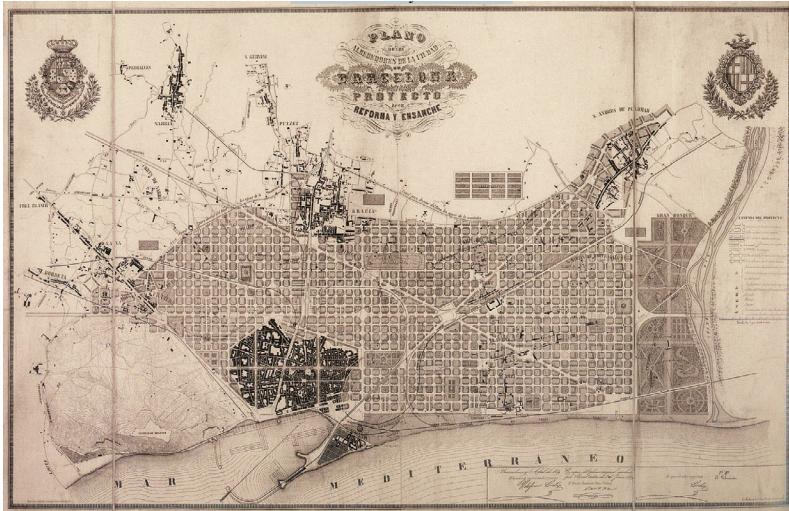
Η αστική επέκταση του Ildefons Cerdà

Το γενικό σχέδιο Eixample –επέκταση στην Καταλανική γλώσσα– προέκυψε ως απαραίτητη επέκταση στα μεσαιωνικά τείχη της Βαρκελώνης, κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Οι πρώτες πολεοδομικές επεμβάσεις πραγματοποιούνται στην πόλη βάσει των σχεδίων του Ildefons Cerdà (1815-1876) του 1860. Η εφαρμογή του σχεδίου ξεκινά το 1900, με την κατεδάφιση των μεσαιωνικών τειχών και την επέκταση του αστικού ιστού. Στόχος ήταν βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων του συνωστισμένου, πλέον, αστικού κέντρου και η σύνδεση της «παλιάς Βαρκελώνης» με τους γύρω ανεξάρτητους οικισμούς.

Χάρτης της Βαρκελώνης και των γύρω οικισμών (1855)

Η Εixample αποτέλεσε εφαρμογή του υποδάμειου συστήματος, ενώ περιλάμβανε παράλληλα μελέτη για την ένταξη πράσινου, αποχετευτικού δικτύου, και δικτύου μετακινήσεων μέσα στο βασικό σχέδιο. Η επέκταση απαρτιζόταν από 900 περίπου οικοδομικά τετράγωνα, διαστάσεων 113 x 113 μέτρων, με κατατετμημένες γωνίες που αντιστοιχούσαν σε αστικές διευρύνσεις – πλατείες.

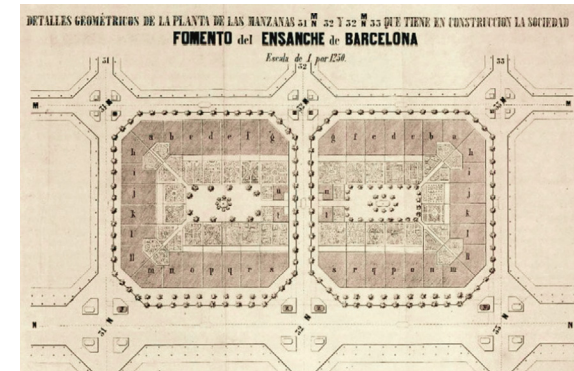

Το σχέδιο του Ildefons Cerdà για την Εixample (1855)

Ο Cerdà προτείνει μόνο δύο ή τρεις πλευρές των τετραγώνων να καλύπτονται από κτήρια, ύψους 16 και βάθους 20 μέτρων και στον πυρήνα τους σχεδιάζει ελεύθερους πράσινους χώρους, για δημόσια χρήση. Για τη βελτίωση της αστικής κυκλοφορίας οι δρόμοι σχεδιάζονται με συνολικό πλάτος 20 ή 30 μέτρα, ανάλογα με την κυκλοφορία που αναλαμβάνουν, ενώ παραχωρούνται 5 μέτρα εκατέρωθεν για την κίνηση των πεζών. Έτσι διαμορφώνεται πλήθος ελεύθερων χώρων για την κίνηση και τη στάση πεζών.

Στον πυρήνα του σχεδίου του Cerdà δημιουργήθηκαν τα manzana blocks - μια δομή οικοδομικών τετραγώνων που είχε μελετηθεί λεπτομερώς από τον αρχιτέκτονα, με στόχο να φιλοξενήσει δημόσιες εγκαταστάσεις (σχολεία, αγορές, κοινωνικά κέντρα κλπ).

Στην πράξη αρκετά από τα σχέδια του Cerdà δεν εφαρμόζονται ή αλλοιώνονται. Οι δράσεις που είχε προβλέψει για την εξυγίανση του παραλιακού μετώπου δεν πραγματοποιούνται. Παράλληλα, το οικοδομικό τετράγωνο χτίζεται και στις τέσσερις πλευρές του. Ως αποτέλεσμα, η ιδέα του κοινόχρηστου πράσινου χώρου στον πυρήνα των τετραγώνων, κατέληξε μια κλειστή και ιδιωτικοποιημένη γειτονιά, που στερείται δημόσιας χρήσης.⁸

Ζεύγος manzana blocks από το σχέδιο του Cerdà, από φυλλάδιο που δημοσιεύτηκε το 1863

Αδυναμία στις προτάσεις του Cerdà αποτέλεσε η απουσία ενοποίησης της νέας γειτονιάς Εixample με τους περιφερειακούς οικισμούς. Το 1905-1911 ο Leon Jaussely (1875-1932) αντιμετωπίζει στο σχέδιό του το πρόβλημα. Επιχειρεί να εξετάσει τη νέα πόλη ως ένα ενιαίο σύνολο και να επανασχεδιάσει μορφολογικές ασυνέχειες που παρατηρεί. Το σχέδιο αυτό εισήγαγε τον ορθολογισμό και το zoning για πρώτη φορά στον ευρωπαϊκό πολεοδομικό σχεδιασμό.⁹

⁸ Doerr Alexander, Behind Four Walls: Barcelona's Lost Utopia, <https://www.failedarchitecture.com/behind-four-walls-barcelonas-lost-utopia/>

⁹ Robinson William, Barcelona and Modernity: Picasso, Gaudí, Miró, Dalí, έκδοση Yale University Press, New Haven and London, 2006, σελ.386

Σχέδιο με τις ζώνες επεμβάσεων του Leon Jaussely (1905)

Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, η Βαρκελώνη έγινε μια από τις πόλεις όπου το μοντέρνο κίνημα αναπτύχθηκε με περισσότερη δύναμη και προσωπικότητα. Οι ζωγράφοι, οι σχεδιαστές και οι αρχιτέκτονες άφησαν στην πόλη ένα ανεξίτηλο σήμα που καθόρισε για πάντα την ιδιοσυγκρασία της Βαρκελώνης.

Ο μετασχηματισμός της Βαρκελώνης ως αποτέλεσμα μεγάλου βεληνεκούς εκδηλώσεων:

Οι Διεθνείς Εκθέσεις του 1888 και του 1929

Ήδη πριν από τους Ολυμπιακούς Αγώνες η πόλη είχε επιχειρήσει δύο φορές να εκμεταλλευτεί εκδηλώσεις διεθνούς εμβέλειας. Πρόκειται για τις εκθέσεις του 1888 (Universal Exposition) και του 1929 (International Exposition). Με τα εν λόγω γεγονότα ξεκίνησε η χρήση μεγάλης κλίμακας εκδηλώσεων για την ανάπτυξη της πόλης.

Η Διεθνής Έκθεση του 1888 έμεινε στην πολεοδομική ιστορία της Βαρκελώνης ως η αφορμή για την ανάπτυξη της περιοχής της Ciutadella. Πρόκειται για ένα στρατιωτικό οχυρό που διατηρούσε η ισπανική διοίκηση της πόλης με στόχο τον έλεγχο.

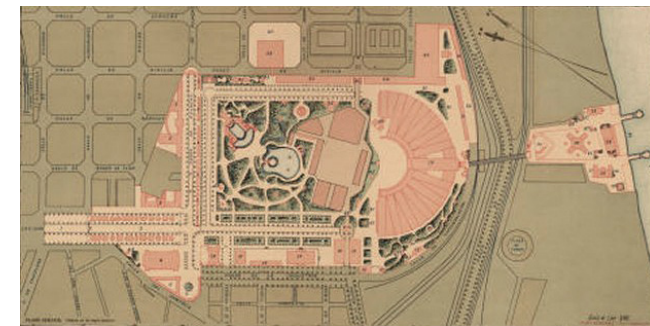
Η ανάπτυξη είχε αυτό ως επίκεντρο, αλλά λειτούργησε αναζωογονητικά για την ευρύτερη περιοχή. Προέβλεπε τον επανασχεδιασμό της Ciutadella σε πάρκο, έναν πνεύμονα ζωής μέσα στον αστικό ιστό. Παράλληλα, κληροδότησε στην πόλη κτήρια με ιδιαίτερες αρχιτεκτονικές ποιότητες, κάποια από τα οποία διασώζονται έως και σήμερα.

Η Διεθνής Έκθεση του 1929 ίσως άφησε περισσότερο το αποτύπωμά της στην πόλη σε σχέση με την προηγούμενη. Αποτέλεσε αφορμή για την ανάπτυξη ενός τμήματος του λόφου Montjuïc. Επιβλητικά κτήρια που φιλοξενούσαν την έκθεση

Εγκαταστάσεις της Διεθνούς Έκθεσης του 1888

με αποκορύφωμα το κτήριο που σήμερα φιλοξενεί το Εθνικό Μουσείο Τέχνης της Καταλονίας. Στην ίδια έκθεση είχε υλοποιηθεί το περίπτερο της Γερμανίας, του Mies van der Rohe, το οποίο κατεδαφίστηκε το 1930 και ανοικοδομήθηκε στο ίδιο σημείο το 1986.

Κάτοψη των εγκαταστάσεων της Διεθνούς Έκθεσης του 1888

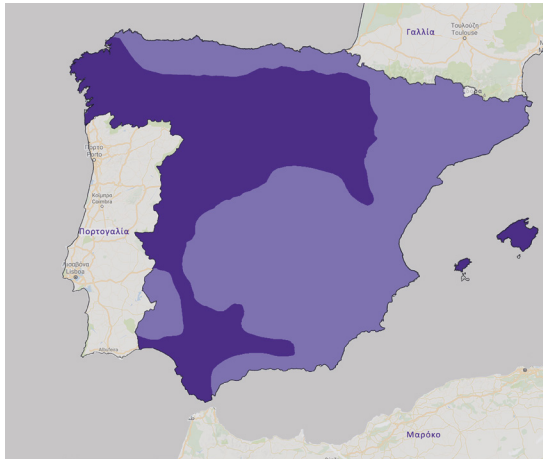
La Guerra : Ο εμφύλιος του 20ου αιώνα

Μια στρατιωτική εξέγερση στο Μαρόκο σήμανε την έναρξη του Ισπανικού εμφυλίου πολέμου το 1936. Οι δύο αντίπαλες δυνάμεις ήταν οι Ισπανοί Εθνικιστές υπό την καθοδήγηση του στρατηγού Francisco Franco και οι Δημοκρατικές κουμουνιστικές Δυνάμεις που καθοδηγούνταν από τον Πρόεδρο της 2ης Ισπανικής Δημοκρατίας –το εδραιωμένο δημοκρατικό καθεστώς της Ισπανίας (1931-1939)– Manuel Azaña Díaz. Οι εθνικιστές εκτελούσαν οποιονδήποτε διαφωνούσε με τα πολιτικά τους πιστεύω, ενώ οι αριστεροί δημοκράτες κατέστρεφαν οτιδήποτε αντιπροσώπευε το παλιό καθεστώς. Η εξέγερση των πρώτων έδωσε το έναυσμα στους αντιπάλους να εδραιώσουν τη δική τους επανάσταση, με αποτέλεσμα τη δημιουργία έντασης στη δημοκρατική πλευρά. Η κυβέρνηση επιθυμούσε απλά να επιβιώσει, ενώ οι κουμουνιστές και οι αναρχικοί επιθυμούσαν να επιβάλλουν τη δική τους ουτοπική ιδεολογία μέσα στο χάος που επικρατούσε.

Οι εθνικιστικές δυνάμεις του Franco γρήγορα κατέλαβαν το Μαρόκο και το μεγαλύτερο μέρος της νότιας και δυτικής Ισπανίας, ενώ οι Δημοκρατικές κουμουνιστικές Δυνάμεις κατάφεραν να υπερασπιστούν τις Βασκικές περιοχές, τη Μαδρίτη και την ανατολική ακτή.¹⁰

Ισπανία 1936

■ εθνικιστικές δυνάμεις
■ δημοκρατικές δυνάμεις

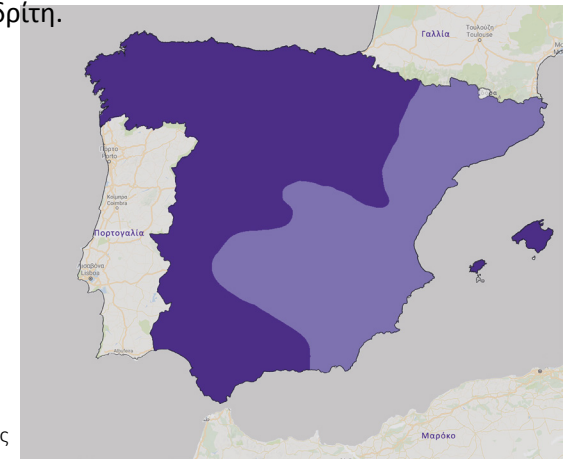
¹⁰ Alpert Michael, A New International History of the Spanish Civil War, έκδοση Palgrave Macmillan, New York, 2004, σελ. 26

Οι εθνικιστές αντάρτες είχαν τη στρατιωτική υποστήριξη του Hitler και του Mussolini (δυνάμεις του άξονα), όπως και σε ένα βαθμό της Πορτογαλίας.¹¹ Με τη βοήθεια των παραπάνω κατάφεραν να μετακινήσουν τον Αφρικανικό στρατό, που είχαν ως σύμμαχο, από το Μαρόκο στην Ισπανία. Η Σεβίλλη κατακτήθηκε και ο στρατός προχώρησε βόρεια προς τη Μαδρίτη. Έτσι το κατακτημένο από τους εθνικιστές έδαφος ενοποιήθηκε. Τα επιτεύγματα του Franco ήταν αυτά που κατάφεραν να ενοποιήσουν τις δυνάμεις των εθνικιστών. Αυτή η ενότητα έλλειπε από τους δημοκράτες.

Το Νοέμβριο του 1936 τα στρατεύματα του Franco επιτέθηκαν στη Μαδρίτη, με αποτέλεσμα η δημοκρατική κυβέρνηση να αναγκαστεί να μετακινηθεί εκτός του πεδίου μάχης, στη Βαλένθια. Πολιτοφυλακές οργανώθηκαν γύρω από την πόλη και η αρχική ταχεία προέλαση καταπνίγηκε. Έτσι ξεκίνησε η τριετής πολιορκία της Μαδρίτης. Οι εθνικιστές εξαπλώθηκαν στο βορρά και το 1937 εισέβαλαν στη χώρα των Βάσκων, η οποία βομβαρδίστηκε από την πολεμική αεροπορία της Γερμανίας. Στη συνέχεια το 1938 ο στρατός προχώρησε προς τη Μεσόγειο, κατακτώντας μεγάλο κομμάτι της Καταλονίας. Έτσι η έκταση που κατείχαν οι δημοκράτες διασπάστηκε στα δύο. Η Βαρκελώνη έπεσε στα χέρια των εθνικιστών τους πρώτους μήνες του 1939 και στη συνέχεια ακολούθησε η Μαδρίτη.

Ισπανία 1937

■ εθνικιστικές δυνάμεις
■ δημοκρατικές δυνάμεις

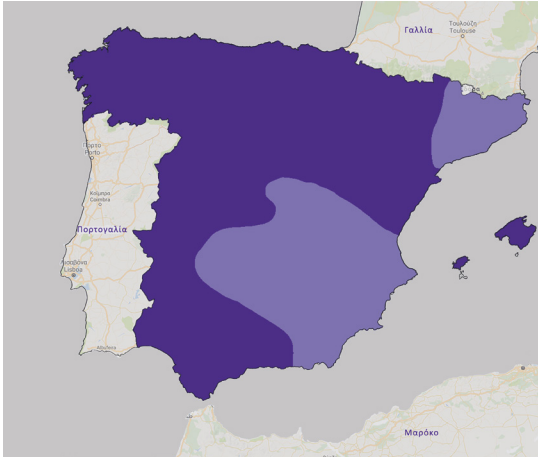

¹¹ Steiner Zara, The Triumph of the Dark: European International History 1933–1939, έκδοση Oxford University Press, Oxford, 2013, σελ. 181–251

Με τη λήξη του εμφυλίου, 1η Απριλίου του 1939, εδραιώθηκε η ιδεολογική κυριαρχία της Φάλαγγας. Η βάση του νέου καθεστώτος ήταν το τρίπτυχο Φάλαγγα, Στρατός και Εκκλησία, υποταγμένο στην εξουσία του Franco.¹²

Ισπανία 1938

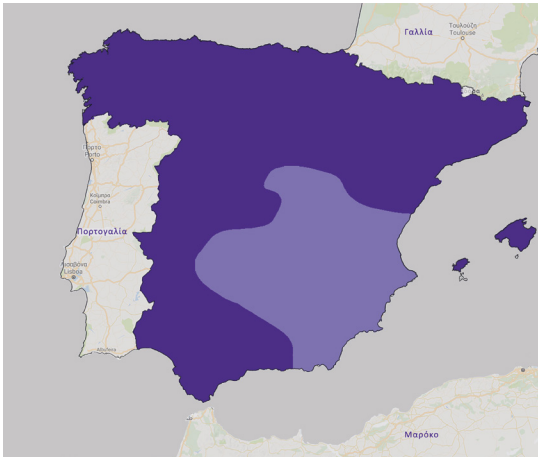
■ εθνικιστικές δυνάμεις
■ δημοκρατικές δυνάμεις

Ο δικτάτορας θέλησε να αφανίσει τους θεσμούς της δημοκρατίας και του φιλελευθερισμού, με αποτέλεσμα εκπρόσωποι τέτοιων ιδεών να εκδιωχθούν και εκτελεστούν.

Ισπανία 1939

■ εθνικιστικές δυνάμεις
■ δημοκρατικές δυνάμεις

¹² Rowe Peter, Civic Realism, έκδοση MIT Press, Massachusetts, 1997, σελ. 59

Τα πρώτα χρόνια της σαρανταετούς δικτατορίας η Ισπανία βρίσκεται κατεστραμμένη από τον πόλεμο και απομονωμένη διεθνώς, λόγω της φασιστικής ιδεολογίας που είχε εδραιωθεί. Το καθεστώς του Franco ήταν εξαρτημένο από άλλα στοιχεία της κοινωνίας, όπως ο στρατός, η καθολική εκκλησία, τμήματα της επιχειρηματικής κοινότητας κλπ. Αντιπροσώπευε μια ομοιογενή καθολική κοινωνία, την οργάνωση της οικονομικής και κοινωνικής ζωής και την πρόοδο της Ισπανίας ως βιομηχανική δύναμη. Όσο όμως η εξουσία του Franco πλησίαζε στο τέλος της, ο χαρακτήρας της ιδεολογίας του ξεκίνησε να ξεθωριάζει και σταδιακά η αγορά και η κοινωνική ζωή να απελευθερώνονται. Ο θάνατος του στρατηγού το Νοέμβριο του 1975, σήμανε τη λήξη της δικτατορίας και την έναρξη της ισπανικής μετάβασης στη Δημοκρατία.

Μετά από χρόνια συντηρητικής δικτατορίας, οικονομικής και πολιτιστικής απομόνωσης, οι δημοκρατικές εκλογές του 1979 σηματοδότησαν μια ισχυρή ρήξη με το παρελθόν και την έναρξη μιας νέας πολιτικής εποχής.¹³ Έτσι ξεκίνησε μια περίοδος έντονης αστικής ανάπτυξης, κατά την οποία ένα ευρύ φάσμα πολιτών από διαφορετικές τάξεις, θρησκείες και πολιτικές θέσεις, ενώθηκαν υπό την κοινή πεποίθηση ότι με τη συμμετοχή τους ο δημόσιος χώρος μπορεί να αποτελέσει το όχημα για τη μετάβαση στη δημοκρατία.

¹³ Rowe Peter, ο.π., σελ. 53

Η κλειστότητα του δημόσιου χώρου κατά τη δικτατορία του Franco

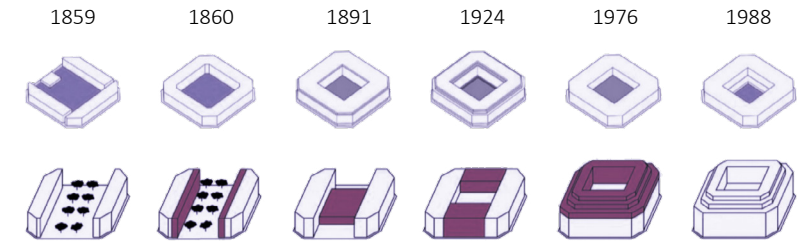
Μετά τον εμφύλιο πόλεμο η Ισπανία ήταν σε ερειπιώδη κατάσταση. Η καταστροφή που προκάλεσε ο πόλεμος χειροτέρεψε την ήδη υπάρχουσα έλλειψη υποδομών, ειδικά γύρω από μεγάλες πόλεις και βιομηχανικές περιοχές. Τα πρώτα χρόνια μετά τον εμφύλιο πόλεμο ο Franco προσπάθησε να ανοικοδομήσει τη χώρα σύμφωνα με φασιστικά πρότυπα. Στόχος ήταν η δημιουργία μιας νέας Ισπανίας, η οποία να αντικατοπτρίζει τη δόξα του παλιού έθνους και τις ηθικές αξίες του εθνικιστικού κινήματος.¹⁴

Οι πόλεις ανέκαθεν αποτελούσαν τόπους ετερογένειας και ποικιλομορφίας. Οι δημόσιοι χώροι που φιλοξενούν ήταν και εξακολουθούν να είναι, το πρωταρχικό πεδίο για την έκφραση πολιτικών και πρακτικών εξουσίας και ελέγχου, ενώ παράλληλα αποτελούν το πεδίο ανάδυσης πολύπλευρων κινημάτων και εξεγέρσεων. Έτσι και στην περίπτωση της αστικής ανανέωσης που επήλθε στην υπό την αυταρχική κυριαρχία του Franco, εξαθλιωμένη Βαρκελώνη, έγινε προσπάθεια να μετατραπούν κεντρικές πλατείες σε μια τεράστια φασιστική δημόσια σκηνή για παρελάσεις και πολιτικές συγκεντρώσεις. Σκοπός του ήταν η καταστολή κάθε μορφής διαφωνίας στο δημόσιο χώρο. Το ιστορικό κέντρο της πόλης, το οποίο παραδοσιακά ήταν ένα ετερογενές μίγμα κατοικιών, εμπορικών και δημόσιων χρήσεων, υπέστη σταδιακή θεματοποίηση.¹⁵

¹⁴ D'Ors Víctor, Confesión de un arquitecto, F.E. Doctrina del Estado nacionalsindicalista, no.2, 1938 σελ. 220-221

¹⁵ Muñoz Francesc, Paisajes banales: Bienvenidos a la sociedad del espectáculo, en Solá-Morales Ignasi, Costa Xavier (eds.), έκδοση Metropolis: Ciudades, redes, paisajes, Barcelona, editorial Gustavo Gili, 2006

Τα manzana blocks που είχαν σχεδιαστεί ως εγκαταστάσεις δημόσιας χρήσης μετατράπηκαν σε ιδιωτικούς κλειστούς χώρους και χτίστηκαν περαιτέρω, μοιάζοντας περισσότερο με μπλοκ σοβιετικού μπρουταλισμού, παρά με μια πράσινη προσιτή στο κοινό γειτονιά.¹⁶

Η εξέλιξη των manzana blocks

Σε πλήρη αντίθεση με το αρχικό όραμα του Cerdà, οι κεντρικοί πράσινοι χώροι έκλεισαν και χρησιμοποιούνταν ως χώροι στάθμευσης. Κατά τη δεκαετία 1950-60, αναπτύχθηκαν σχέδια στέγασης και αστικές επεκτάσεις γύρω από μεγάλες πόλεις, αποτελούμενες κυρίως από κοινωνικές κατοικίες. Οι περιοχές αστικής επέκτασης απευθύνονταν σε εργαζόμενους και οικογένειες χαμηλής τάξης. Ως εκ τούτου, σήμαιναν το χωροταξικό διαχωρισμό και τη δημιουργία αστικών γκέτο για την εργατική τάξη. Για το φασιστικό καθεστώς αυτός ο κοινωνικός διαχωρισμός αποτέλεσε μέσο για την υπεράσπιση της αστικής πόλης που είχε δημιουργήσει.¹⁷ Με αυτή την έννοια, θεωρείται ότι υπάρχει ένα πνεύμα εκδίκησης εναντίον των εργατικών τάξεων, κατηγορώντας τους για την κομμουνιστική επανάσταση και το χάος της Δεύτερης Δημοκρατίας (1931-1939). Ως εκ τούτου, ο χωρικός διαχωρισμός σήμαινε την τιμωρία της εργατικής τάξης.

¹⁶ Doerr Alexander, Behind Four Walls: Barcelona's Lost Utopia, <https://www.failedarchitecture.com/behind-four-walls-barcelonas-lost-utopia/>

¹⁷ Lopez-Diaz Jesus, Espacio, Tiempo y Forma. Serie VII, La vivienda social en Madrid, 1939-1959, έκδοση UNED, 2002, σελ.297-338

Ο δημόσιος χώρος σαν εργαλείο δημοκρατίας

Οι περισσότεροι ορισμοί που αφορούν στο δημόσιο αστικό χώρο αντιλαμβάνονται το δημόσιο ως τόπο Δημοκρατίας και επαφής με το διαφορετικό, της πολυμορφίας. Οι προσεγγίσεις αυτές δικαιολογούνται αφού διαφορετικοί άνθρωποι έρχονται σε επαφή και αλληλεπιδρούν, άρα ο δημόσιος χώρος μπορεί να χαρακτηριστεί ως δημοκρατικός στο βαθμό που συγκεντρώνει μέσα του ένας πλήθος διαφορετικών ιδιωτικών ζωών και επιτρέπει την έκφραση ιδιωτικών απόψεων.

Η συνάφεια του δημόσιου με τη δημοκρατία έγκειται στους όρους «ανοιχτότητα», «προσβασιμότητα», «συμμετοχή», «συμπερίληψη» και «ευθύνη» προς τους «ανθρώπους», έννοιες που υποβόσκουν σε κάθε δημόσιο χώρο.¹⁸ Παρόλα αυτά η δημοκρατία στους αστικούς χώρους μπορεί να γίνει αντιληπτή με βάση τα μέγιστα όρια που επιτρέπει σε πολιτικό επίπεδο η πόλη στους κατοίκους της.

Το πολιτικό κύμα αλλαγής που επήλθε με τον εκδημοκρατισμό της Ισπανίας υπογραμμίζει την ανάγκη να γίνει εκ νέου κατανοητός ο ρόλος της πολιτικής και πώς θα επηρεάσει τη μορφολογία των αστικών χώρων. Ως εκ τούτου, ανέκυψε η ανάγκη επανεξέτασης των μετασχηματισμών των αστικών χώρων ως βάση για μελλοντική καινοτομία, καθώς και η ανάγκη αναδημιουργίας χώρων στο πλαίσιο της αλλαγής της εξουσίας από τη δικτατορία στη δημοκρατία, από την εξουσία στον κυβερνήτη-μονάρχη σε εξουσία στο λαό. Στον πυρήνα της αστικής αναζωογόνησης της Βαρκελώνης βρισκόταν μια βιώσιμη έκφραση του κοινού στόχου της τοπικής κυβέρνησης και των ποικίλων αναγκών των πολιτών. Κατά τα έτη ταχείας ανάπτυξης –anos de desarrollo– μεταξύ του 1961 και του 1973, η οικονομική ανάπτυξη της Ισπανίας και η αναδιοργάνωση της κοινωνίας, είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας ισχυρής αστικής μεσαίας τάξης, καθιστώντας τη

¹⁸ Deutsche Rosalyn, "Art and Public Space: Questions of Democracy", Social Text, έκδοση Duke University Press, Durham, 1992, σελ. 34-53
Rowe Peter, ο.π., σελ. 59

χώρα ώριμη για την επερχόμενη δημοκρατία.¹⁹ Ως αποτέλεσμα, η μετάβαση μεταξύ δικτατορίας και δημοκρατίας έγινε πολύ πιο ομαλή, και η διαφορά των χαμηλών κοινωνικών τάξεων από τις ανώτερες, ήταν μικρότερη.

Οι μεταδικτατορικοί αστικοί δημόσιοι χώροι της Βαρκελώνης

Για μεγάλο διάστημα, κατά τη διάρκεια του καθεστώτος του Franco, στη Βαρκελώνη σημειώνονται ελάχιστες επεμβάσεις. Ο εμφύλιος πόλεμος της περιόδου 1936-1939 και η δικτατορία που ακολούθησε έως το 1975 οδήγησαν στην παρακμή. Έτσι, το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, η πόλη βρίσκεται σε κατάσταση χάους και αποσύνθεσης. Με τον εκδημοκρατισμό της χώρας, δημιουργήθηκε και η ανάγκη αναβάθμισής της.

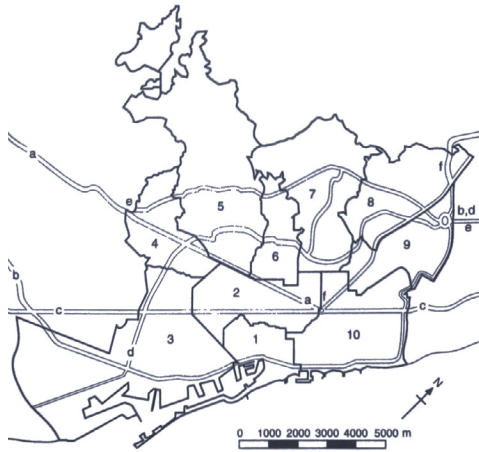
Μεταξύ του 1981 και του 1987, ολοκληρώνεται ένας μεγάλος αριθμός δημόσιων έργων στη Βαρκελώνη σε διαφορετικές κλίμακες. Τα εν λόγω έργα ήταν μέρος ενός προγράμματος που ξεκίνησε το 1980, όταν ο Narcís Serra –δήμαρχος της Βαρκελώνης (1979-1982)– όρισε μια πενταμελή επιτροπή, ώστε να γίνει αξιολόγηση των πολεοδομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η πόλη.

Η ομάδα αυτή πρότεινε την υιοθέτηση του πολεοδομικού σχεδίου του 1976 –ένα ευρύ μητροπολιτικό σχέδιο– και συνέστησε την άμεση ανάπτυξη πολύ συγκεκριμένων και αναγκαίων έργων ανοιχτού χώρου, με σκοπό την αναδιαμόρφωση της πόλης και την εδραίωση μιας ισχυρής δημόσιας παρουσίας. Ευνοώντας την υιοθέτηση ενός προγράμματος συγκεκριμένων έργων, η επιτροπή αναγνώρισε ότι οι ανάγκες του αστικού ιστού της Βαρκελώνης ήταν σαφείς και ακολούθησε το πρότυπο παλαιότερων συνεισφορών στην αστική σφαίρα της πόλης, όπως αυτή του Ildefons Cerdà. Υπό την καθοδήγηση του José Antonio Acebillo, το 1981, σχηματίστηκε μια ομάδα για το σχεδιασμό και την κατασκευή των

¹⁹ Rowe Peter, ο.π., σελ. 59

δημόσιων έργων. Κατά την εκκίνηση του εγχειρήματος η σύλληψη και κατασκευή των επεμβάσεων έγιναν με ταχείς ρυθμούς.

Στα πρώτα στάδια όλες οι αστικές βελτιώσεις περιορίζονταν στην τοποθεσία του εκάστοτε έργου, ενώ παράλληλα, δεν υπήρχαν μετατοπίσεις πληθυσμού ή βιώσιμων αστικών λειτουργιών, ώστε να μη διαταραχθεί η καθημερινότητα των κατοίκων.²⁰ Έργα υλοποιήθηκαν και στις δέκα συνοικίες της Βαρκελώνης: Ciutat Vella, Eixample, Sants Montjuïc, Les Corts, Sarrià-Sant Gervasi, Gràcia, Horta-Guinardó, Nou Barris, Sant Andreu and Sant Martí.

Οι δέκα συνοικίες της Βαρκελώνης όπου υλοποιήθηκαν επεμβάσεις

Το πρόγραμμα αφορούσε σε ολόκληρη την πόλη, θα λειτουργούσε όμως προσαρμοσμένο στις εκάστοτε ανάγκες των συγκεκριμένων γεωγραφικών περιοχών, ανεξάρτητα από τις κοινωνικοοικονομικές και φυσικές τους συνθήκες. Η Gràcia για παράδειγμα, όπως και αρκετές άλλες περιοχές, αποτελούσε μια μικρή πόλη στα περίχωρα της Βαρκελώνης, η οποία σταδιακά ενσωματώθηκε στον αστικό ιστό κατά την επέκταση της Βαρκελώνης προς το βορρά, του 19ου και πρώιμου 20ου αιώνα. Η Gràcia αποτελείται από ακανόνιστους μικρούς δρόμους και μεσαίου μεγέθους κτήρια.

Στην προκείμενη περίπτωση, λοιπόν, οι πλέον κατάλληλες επεμβάσεις είναι μικρές πλακόστρωτες πλατείες και πεζοδρομημένες περιοχές. Αντίθετα, το Sants Montjuïc είναι πιο ανοιχτό και η φυσική του διαμόρφωση ποικίλλει, δικαιολογώντας, έτσι, μεγάλης κλίμακας έργα ανοιχτού χώρου.

Όπως θα διαπιστώσουμε, η κλίμακα και το εύρος των τόπων και προγραμμάτων ποικίλλουν, συμπεριλαμβανομένου του οδικού δικτύου και των πλατειών της πόλης, καλύπτοντας διάσπαρτους δημόσιους χώρους διαφόρων μεγεθών και τύπων.

²⁰ Rowe Peter, ο.π., σελ 47

**Ο μετασχηματισμός της Βαρκελώνης
ως αποτέλεσμα μεγάλου βεληνεκούς
εκδηλώσεων**

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1992 ως αφορμή για
την ανάπτυξη της πόλης

Η επανεκτίμηση των κενών χώρων μέσω του
αστικού βελονισμού

Η επόμενη μετα-ολυμπιακή αστική πρόκληση της
Βαρκελώνης

The Universal Forum of Cultures 2004

Ο μετασχηματισμός της Βαρκελώνης ως αποτέλεσμα μεγάλου βεληνεκούς εκδηλώσεων 3

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1992 ως αφορμή για την ανάπλαση της πόλης

Οι προαναφερθείσες Διεθνείς Εκθέσεις (1888, 1929) αποτέλεσαν τον προάγγελο των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992. Το υλικό αποτύπωμα που άφησαν στη μνήμη της πόλης, ήταν μια ισχυρή παρακαταθήκη για να οραματιστεί η μεσογειακή πόλη τη διοργάνωση ενός άκρως απαιτητικού γεγονότος, των Ολυμπιακών Αγώνων. Η Βαρκελώνη χρησιμοποίησε την παγκόσμια εκδήλωση για να επανέλθει στο διεθνές προσκήνιο μετά την πολυετή δικτατορία, καθώς και για να πετύχει μια νέα πολιτική ενότητα. Σκοπός, επίσης, των επεμβάσεων ήταν η μεταμόρφωση της βιομηχανικής, εξαθλιωμένης πόλης σε περιζήτητο τουριστικό προορισμό.

Η εκλογή της πρωτεύουσας της Καταλονίας, το 1986, για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992, αποτέλεσε νέα αφορμή για την ανάπλαση του αστικού ιστού. Έως τότε, είχε ολοκληρωθεί ένας αριθμός μικρής κλίμακας επεμβάσεων σε δημόσιους χώρους, κυρίως όμως σε πλατείες. Πλέον, η πόλη ήταν σε θέση να πραγματοποιήσει μια σειρά πολεοδομικών αλλαγών, οι οποίες είχαν αναβληθεί για χρόνια. Στόχος ήταν η αποκατάσταση παραμελημένων σημείων της πόλης, η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και κυρίως η διαμόρφωση συνθηκών που θα την καθιστούσαν περιζήτητο τουριστικό προορισμό και πρωτοποριακό επενδυτικό κέντρο.

Η διεξαγωγή των Αγώνων αποτέλεσε για την Ισπανία σημαντική ευκαιρία για να αποδείξει ότι μπορεί να ενταχθεί στο διεθνές προσκήνιο, μετά από χρόνια απομόνωσης λόγω της πολιτικής κατάστασης.²¹

²¹ McNeil Donald, *Urban Change and the European Left Tales from the New Barcelona*, έκδοση Routledge, London and New York, 1999, σελ. 41

Έτσι, οι ανάγκες τους χρησιμοποιήθηκαν ως εφαλτήριο για τη μετατροπή της Βαρκελώνης και της σφαίρας επιρροής της. Το συνολικό σχέδιο προγραμματισμού που καθορίστηκε, ευθυγραμμίστηκε με τον εν λόγω στόχο, ο οποίος ξεπέρασε την ίδια τη φιλοξενία του θεσμού. Από το 1981 έως το 1991, με στόχο την αποκατάσταση και επέκταση της ζωτικότητας του κέντρου και άλλων συνοικιών της πόλης, υιοθετήθηκε μια στρατηγική αστικού βελονισμού, βάσει της οποίας γινόταν επεμβάσεις αρχικά σε μικρούς και μεσαίου μεγέθους χώρους. Τα σημεία αστικού βελονισμού είχαν τη μορφή δημόσιων χώρων πρασίνου και κτηρίων, αναβαθμίζοντας παραμελημένα σημεία της πόλης, όπως τα κενά των *manzana blocks* του Cerdà. Η κατασκευή πεζοδρομίων και η φύτευση δεντροστοιχιών σε ερειπωμένους δρόμους, η εκκαθάριση του εσωτερικού οικοδομικών τετραγώνων, το φινιρίσμα αρχιτεκτονικών προσόψεων και η δημιουργία δημόσιων υπηρεσιών, αποτέλεσαν βασικές κινήσεις για την αναβάθμιση της πόλης.

Παράλληλα, οι μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν επικεντρώθηκαν σε τέσσερα μέτωπα. Στο λόφο **Montjuïc**, στη **Diagonal**, στη γειτονιά **Vall d'Hebron** και στην περιοχή **Parc de Mar**, αναπόσπαστα κομμάτια του αστικού ιστού, που θα προσέφεραν ένα ευρύ φάσμα εγκαταστάσεων σε όλη τη μητροπολιτική περιοχή της Βαρκελώνης, με εύκολη πρόσβαση, τόσο από το κέντρο της πόλης και τις γύρω περιοχές της, όσο και από την υπόλοιπη Καταλονία. Η στρατηγική θέση που επιλέχθηκε, ενίσχυσε το ρόλο της Βαρκελώνης ως το κέντρο μιας ευρείας περιοχής επιρροής. Αυτό ήταν ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα της συγκεκριμένης πολιτικής μετασχηματισμού, έναντι μιας απλής εδαφικής επέκτασης.²² Η συνολική ανάπτυξη του Parc de Montjuïc, η ανάκαμψη των παραλιών και της θάλασσας, η μεταρρύθμιση των τεσσάρων ολυμπιακών περιοχών, η κατασκευή των περιφερειακών οδών, οι νέες αθλητικές εγκαταστάσεις και

²² Romà Cuyàs i Sol, *Official Report of the Games of the XXV Olympiad, Barcelona'92 Olympic Organising Committee, Barcelona, 1992*, σελ. 148

τα μεγάλης κλίμακας τηλεπικοινωνιακά έργα ήταν οι κυριότερες ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν. Οι Αγώνες αποτέλεσαν μέρος μιας αναπτυξιακής στρατηγικής για την πόλη και παρείχαν ώθηση στις σημαντικές επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια.

Έτσι, οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1992, από την έναρξη μέχρι την ολοκλήρωσή τους, αντιπροσώπευαν το συμβολικό μετασχηματισμό της παλιάς Βαρκελώνης. Η αναπνοή που επέφεραν στην πόλη ήταν τέτοια, που μόνο οι απομονωμένες φωνές των περιφερειακών γειτονιών αμφισβήτησαν την εγκυρότητά της σε ζητήματα που αφορούσαν τη χρηματοδότηση του έργου και του επικείμενου εξευγενισμού (gentrification).²³ Κατά το Manuel Vázquez Montalbán οι Ολυμπιακοί Αγώνες σημάδεψαν επίσης κάτι σκοτεινό στην ψυχή της πόλης, μια συλλογική αμνησία.²⁴

Montjuic

Diagonal

Vall d'Hebron

Parc de Mar Area

²³ McNeil Donald, ο.π., σελ. 43

²⁴ Montalbán Vázquez, Autobiografía del general Franco, έκδοση Michigan University, Michigan, 1992

Η επανεκτίμηση των κενών χώρων μέσω του αστικού βελονισμού

Η πολιτισμική διάσταση των επεμβάσεων συνδέεται κυρίως με τις σύνθετες κοινωνικές πραγματικότητες της πόλης και με την επινόηση ευφάνταστων, σημειακών απαντήσεων σε κρίσιμα ζητήματα που σχετίζονται με το δημόσιο χώρο, την ποιότητα της καθημερινής ζωής, την αειφόρο ανάπτυξη και το περιβάλλον, την κοινωνική συνοχή. Η δεκαετία του 1980 στη Βαρκελώνη χαρακτηρίζεται, όπως προαναφέρθηκε, από μια στρατηγική αποκατάστασης δημόσιων χώρων που θα χρησίμευαν ως μηχανισμοί ενεργοποίησης για διαδικασίες αστικής αναγέννησης. Αξιοποιώντας τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1992, η πόλη χρησιμοποίησε ως ένα από τα σημαντικότερα μέτρα ανανέωσης του ιστορικού κέντρου, τη μετατροπή των «σημείων βελονισμού» της.

Οι αρχές αυτής της στρατηγικής πολεοδομικού σχεδιασμού βασίζονται σε μικρά δημόσια έργα, ελεγχόμενα σε επίπεδο κόστους και χρόνου διεκπεραίωσης. Στόχος ήταν μια διάχυτη αστικοποίηση, που θα αναδείκνυε τις ποιότητες κάθε τμήματος της πόλης, συμπεριλαμβανομένου του ιστορικού κέντρου.

Με την έννοια του αστικού βελονισμού ασχολήθηκε εκτενώς ο Manuel Solà-Morales. Στο βιβλίο του «A matter of things», σημείωσε αρχικά τη θεωρία του αστικού βελονισμού. Αναφέρεται στην αρχαία ιατρική πρακτική του βελονισμού, όπου το ανθρώπινο σώμα έχει 361 ευαίσθητα σημεία, μέσω των οποίων μεταδίδονται αισθητικές εντυπώσεις (sensory impressions) στο υπόλοιπο σώμα. Αντίστοιχα αντιμετωπίζει και τον αστικό βελονισμό.

Για να προχωρήσει σε επεμβάσεις εντοπίζει αρχικά το σημείο του βελονισμού, παρατηρεί την πόλη και προσπαθεί να αντιμετωπίσει συγκεκριμένα αστικά προβλήματα.²⁵ Ο βελονισμός λαμβάνει χώρα στα «πράγματα που έχουν σημασία» στην πόλη, τα οποία είναι μικρής κλίμακας. Αυτό που είναι σημαντικότερο για τον Solà-

²⁵ Solà-Morales Manuel, A Matter of Things, έκδοση NAI Publishers, Rotterdam, 2008, σελ. 18-24

Morales είναι ότι βρίσκονται σε ένα αλληλεξαρτώμενο σύστημα, έτσι ώστε το αποτέλεσμα που επέρχεται από την παρέμβαση να μην περιορίζεται μόνο στην αναφερόμενη περιοχή, αλλά σε ένα ολόκληρο αστικό δίκτυο.

Σε πολλά από τα αστικά έργα του, ο Solà-Morales έδωσε έμφαση στον συνδυασμό της αστικής λειτουργίας και της κατάλληλης ένταξης, της κινητικότητας και της προσπελασιμότητας που δημιουργούν οι υποδομές και η δημόσια συγκοινωνία για την επίτευξη της αστικότητας. Τα έργα του για τη Βαρκελώνη αποσκοπούσαν στη βελτίωση του δημόσιου χώρου, σαν μια σειρά μικρών μετασχηματισμών μετά την πτώση του καθεστώτος του Franco.

Η επόμενη μετα-ολυμπιακή αστική πρόκληση της Βαρκελώνης:

The Universal Forum of Cultures 2004

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1992, επέφεραν έναν από τους πιο φιλόδοξους αστικούς μετασχηματισμούς στην πρωτεύουσα της Καταλονίας τον 20^ο αιώνα. Θεωρήθηκαν ως μια ευκαιρία για την επίτευξη της διεθνούς προβολής της πόλης και ταυτόχρονα για την ανάπτυξη των υποδομών και των εγκαταστάσεων που απαιτούνταν, για την επίλυση αστικών ελλείψεων και την πρόβλεψη μελλοντικών αναγκών. Μετά τις επεμβάσεις γύρω από τους Αγώνες, επήλθε μια περίοδος αδράνειας. Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα η πόλη αναζητά μια νέα μεγάλης κλίμακας εκδήλωση, ως αφορμή για ένα νέο κύμα επεμβάσεων. Μετά το πέρας των Ολυμπιακών Αγώνων, δημιουργήθηκαν νέες ανάγκες για αλλαγές και βελτιώσεις. Υπήρχαν ακόμα περιθωριοποιημένες περιοχές που έχρηζαν μετατροπής σε τόπους λειτουργικούς και πιο βιώσιμους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούσε η λεωφόρος Diagonal, η οποία διακοπτόταν βίαια στην περιοχή Poblenou, χωρίς να καταλήγει στο παράκτιο μέτωπο, όπως προέβλεπε το αρχικό σχέδιο. Παράλληλα, η περιοχή εκείνη, όπου θεωρητικά έπρεπε να καταλήγει η λεωφόρος Diagonal, ασαφής σχεδιαστικά και με εγκαταλειμμένες εγκαταστάσεις από την παρακμάζουσα

βιομηχανία και βιοτεχνία, αποτελούσε ένα «κενό» στην πόλη που χρειαζόταν επανασχεδιασμό.

Έτσι, ένα νέο μεγάλο αστικό εγχείρημα γεννιέται στο πλαίσιο μιας άλλης διεθνούς εκδήλωσης, με σκοπό να συνεχιστεί η ανάπτυξη της πόλης. Το 1996-1997 προτάθηκε από το δημοτικό συμβούλιο της Βαρκελώνης η διοργάνωση του Παγκόσμιου Φόρουμ Πολιτισμών (Universal Forum of Cultures) το 2004.²⁶

Μια εκδήλωση που θα επαναλαμβάνονταν σε διαφορετικές πόλεις του κόσμου, με στόχο την ανάδειξη της ανάγκης για συνύπαρξη και όσμωση των πολιτισμών, αλλά και προβολή των ιδιαιτεροτήτων τους. Το Project Forum στόχευε αρχικά στη δημιουργία ενός πολιτισμικού κέντρου για τη στέγαση του συνεδρίου Universal Forum of Cultures. Η πρωτοβουλία είχε δημόσιο χαρακτήρα, ωστόσο για την υλοποίησή της έγινε επένδυση ιδιωτικών κεφαλαίων. Η επέμβαση δεν περιορίστηκε στον πολεοδομικό τομέα αλλά είχε ταυτόχρονα οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό χαρακτήρα. Η έκταση, όπου υλοποιήθηκε το σχέδιο, εξασφαλίστηκε με οργανωμένες απαλλοτριώσεις και επιχωματώσεις στο θαλάσσιο μέτωπο.

Διοργανώθηκε στην παράκτια λωρίδα, που δεν είχε ακόμη ενσωματωθεί στον ιστό της πόλης, η οποία αποτέλεσε μαζί με την επέκταση της λεωφόρου Diagonal στην θάλασσα τον πυρήνα αυτού του φιλόδοξου έργου.²⁷ Η βελτίωση των συνδέσεων ήταν μια από τις δράσεις-κλειδιά που υποστήριζαν το νέο αστικό περιβάλλον που επεδίωκε το Forum.

²⁶ Marshall Tim, Urban Planning and Governance: Is there a Barcelona Model?, έκδοση Oxford Brookes University, Oxford, 2000, σελ. 305

²⁷ Bohigas Oriol, "City and Event: A New Urbanistic Phase", Arquitectura Viva, Madrid, 2002, τχ. 84

Η σχέση της θάλασσας και του αστικού ιστού με τις εγκαταστάσεις του Forum

Εισάγοντας δημόσιους χώρους σε μια περιφερειακή περιοχή, η Βαρκελώνη εδραιώθηκε ως μεσογειακό αστικό μοντέλο και επέκτεινε την παράδοσή της στην ανάπτυξη μέσω της διοργάνωσης μεγάλων εκδηλώσεων. Ο εορτασμός του Forum 2004 **επέτρεψε ένα περαιτέρω άνοιγμα της πόλης στη θάλασσα.**²⁸

Μια πλατφόρμα που υποστήριζε τα χαρακτηριστικά κτήρια και απέκρυπτε μια μονάδα επεξεργασίας λυμάτων, έγινε το σύμβολο των ιδεών και των έργων με τα οποία διαμορφώθηκε το νέο μητροπολιτικό τοπίο.

Τα ορόσημα για την εν λόγω συνάντηση ήταν έργα γνωστών αρχιτεκτόνων. Οι Herzog & de Meuron σχεδίασαν το τριγωνικό πολιτιστικό κτήριο που βρίσκεται πάνω από την πλατεία εισόδου του Φόρουμ, ο Josep Lluís Mateo εξημέρωσε με ελαφρά υλικά την μνημειώδη κλίμακα ενός συνεδριακού κέντρου και οι Martínez Lapeña & Torres είχαν σχεδιάσει το στάδιο της εκδήλωσης και μια ηλιακή πέργκολα που φανερώνει τη δέσμευσή της για βιωσιμότητα. Οι FOA με την Teresa Galí και οι Ábalos & Herreros ολοκλήρωσαν τα παραθαλάσσια πάρκα που λειτουργούν ως τεχνητές φύσεις και τέλος, οι Miralles & Tagliabue σχεδιάζουν ένα πάρκο εκτός των ορίων του Forum, που προσφέρει μια παιχνιδιάρικη σύνδεση με την πόλη.

²⁸ Acebillo Josep, "A New Urban Geography", Arquitectura Viva, Madrid, 2004, τχ. 94_95

Παραδείγματα και στρατηγικές επεμβάσεων από το 1992 μέχρι σήμερα

Αρθρωτικές Συνέχειες:

Parc de Montjuïc

Δημόσιος χώρος και Αστικοί βελονισμοί:

Moll de la Fusta, Barri Gòtic

Δημόσιος χώρος και Υποδομές:

Vall d'Hebron, Diagonal

Γρήγορες διαδρομές για μια συμπαγή πόλη

Υβριδικές Συνέχειες:

Plaça de les Glòries Catalanes,

Parc Central de Nou Barris

Δημόσιος χώρος και Υδάτινο Στοιχείο:

Parc de Mar, Forum 2004

Παραδείγματα και στρατηγικές επεμβάσεων από το 1992 μέχρι σήμερα

4

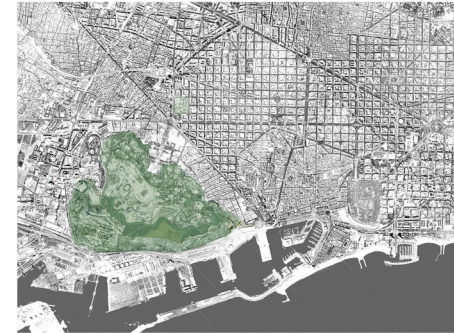
Τόσο οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1992, όσο και το Forum του 2004 αποτέλεσαν αφετηρία για ένα σύνολο επεμβάσεων που αφορούσαν στην εξυγίανση και την αειφόρο ανάπτυξη της πόλης, οι οποίες όμως, συνεχίστηκαν και μετά τη λήξη τους. Αντιλαμβανόμενες οι εκδηλώσεις σαν όαση μετά τα χρόνια δικτατορίας του Franco, αποτέλεσαν σημείο καμπής κατά το οποίο δημιουργήθηκε ένα ανανεωμένο αστικό κίνημα. Πράσινοι χώροι, με τη μορφή είτε μεγάλων πάρκων, είτε μικρών τόπων ανάσας διαμέσου μιας γειτονιάς, πλατείες μητροπολιτικού βεληνεκούς ή μικρά πλατώματα καθώς, και μικρά πεζοδρομημένα στενά και δρόμοι υπερτοπικής εμβέλειας, αποτέλεσαν εργαλεία για την αστική ανανέωση της Βαρκελώνης. Παρακάτω θα αναλυθούν κάποια παραδείγματα, ώστε να γίνει κατανοητός ο ρόλος τέτοιων χώρων μέσα στην πόλη, καθώς και οι στρατηγικές που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάπτυξή τους.

Αρθρωτικές Συνέχειες: Parc de Montjuïc

Τα πρώτα ίχνη πολιτισμού στο λόφο Montjuïc χρονολογούνται το 2^ο αιώνα.²⁹ Από την αρχαιότητα αποτελούσε στρατηγικό σημείο υπεράσπισης της πόλης, φιλοξενώντας φρούριο στην κορυφή του. Το 1751 χτίστηκε το κάστρο που διατηρείται έως και σήμερα, το οποίο κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου χρησιμοποιούνταν ως φυλακή για πολιτικούς κρατούμενους, αλλά και τόπος εκτελέσεων.³⁰

Στο λόφο πραγματοποιούνται πολεοδομικές επεμβάσεις με σκοπό να αποτελέσει κέντρο αθλητισμού κατά την ολυμπιακή περίοδο και σημείο εκτόνωσης της πόλης μεταολυμπιακά.

Αποτελεί το μεγαλύτερο πάρκο στη Βαρκελώνη και είναι ο κύριος χώρος των αθλητικών εγκαταστάσεων που χρησιμοποιήθηκαν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1992.

Το Parc de Montjuïc σε σχέση με τον αστικό ιστό της Βαρκελώνης

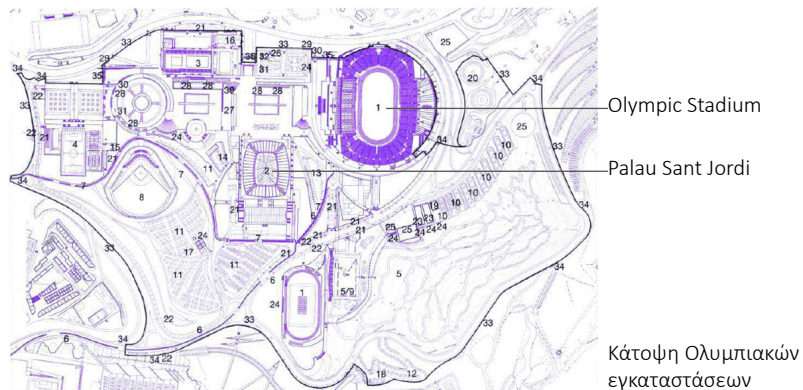
Το Montjuïc χωρίστηκε σε δύο υποπεριοχές, κάθε μια αντικείμενο τόσο μακροπρόθεσμων όσο και προσωρινών έργων. Η πρώτη περιοχή αντιστοιχεί στο βόρειο τμήμα του λόφου, που είχε ήδη αστικοποιηθεί για τη Διεθνή Έκθεση της Βαρκελώνης (Barcelona International Exposition) του 1923. Περιλάμβανε εμπορικά κτήρια, πολιτιστικές εγκαταστάσεις (μουσεία, θέατρο, ψυχαγωγικό κέντρο) καθώς και εκθεσιακούς χώρους και κήπους. Ως εκ τούτου, οι παρεμβάσεις στην περιοχή αποτελούνταν από δράσεις με σκοπό την αναβάθμιση και συντήρηση των εγκαταστάσεων. Οι προσόψεις των κτηρίων και τα σημεία ανάβασης ανακατασκευάστηκαν, εγκαταστάθηκαν κυλιόμενες σκάλες και οι κήποι αποκαταστάθηκαν και αναφυτεύτηκαν. Η δεύτερη περιοχή, η οποία καταλαμβάνει τη νότια πλευρά του λόφου περιλάμβανε το Ολυμπιακό Δαχτυλίδι (Anella Olímpica), όπου φιλοξενούνταν οι πιο σημαντικοί χώροι των Αγώνων, όπως το Ολυμπιακό Στάδιο (Estadi Olímpic) και η αθλητική σκηνή εσωτερικού χώρου (Palau Sant Jordi).³¹ Ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην πρόσβαση στην περιοχή με δημόσια συγκοινωνία, εφόσον η χρήση ιδιωτικών οχημάτων περιοριζόταν μόνο για τις ανάγκες της διοργάνωσης.

²⁹ Lonely Planet, Signs from the distant past, <https://www.lonelyplanet.com/spain/barcelona/history>

³⁰ Enciclopèdia Catalana, Montjuïc, <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0043902.xml>

³¹ Romà Cuyàs i Sol, ο.π., σελ. 155

Το περιβάλλον του, η εύκολη πρόσβαση από την πόλη και οι πολυάριθμες αθλητικές, πολιτιστικές και ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις, το κατέστησαν ένα από τα πιο πολυσύχναστα μέρη της Βαρκελώνης στα τέλη του 20^{ου} αιώνα.

Η διεξαγωγή των Αγώνων στη Βαρκελώνη επέφερε την ανανέωση του πάρκου, τον επαναπροσδιορισμό των ορίων του και την εδραίωση της λειτουργίας του ως τμήμα της πόλης, χάρη στην αποκατάσταση εγκαταλελειμμένων περιοχών και της κατασκευής των νέων εγκαταστάσεων. Ωστόσο, ένα τμήμα του λόφου είχε παραμεληθεί. Το Montjuïc Heights ήταν μια περιθωριοποιημένη περιοχή που είχε διατηρηθεί ανέπαφη λόγω της δύσκολης πρόσβασης σε αυτήν και του ρόλου που είχε σε περιόδους πολιτικής καταπίεσης. Το νέο κύμα επεμβάσεων επεκτάθηκε πέρα από τα όρια της ίδιας της περιοχής, καθώς ήταν εξαρτώμενη από συστήματα που τη συνέδεαν με την πόλη.³² Στόχος ήταν η διατήρηση και η ανάπτυξη του Montjuïc Heights ως χώρο πρασίνου, αλλά και η μετατροπή του σε ένα κεντροβαρικό σημείο άρθρωσης του δικτύου πάρκων και ανοιχτών χώρων της πόλης, ώστε να επαναπροσδιοριστεί η έως τότε ταυτότητά του. Το Montjuïc είχε το ρόλο του μεγάλου αστικού πάρκου της

³² Forgas Joan, Ylla-Català Dolors, Landezine, "Montjuïc Heights", <http://www.landezine.com/index.php/2011/03/montjuic-heights-by-forgas-architects/>

Βαρκελώνης και το Montjuïc Heights μετατρέπεται στην καρδιά του λόφου. Για να επιτευχθεί η άμεση πρόσβαση στο Montjuïc Heights κατασκευάζεται μια νέα είσοδος στο ψηλότερο σημείο του λόφου. Παράλληλα, εσωτερικά του πάρκου δημιουργείται ένας κεντρικός άξονας ώστε να συνδεθεί αυτή η «Πράσινη Ακρόπολη» από άκρη σε άκρη. Η εν λόγω διαδρομή προκύπτει από την ανακατασκευή των υφιστάμενων δρόμων και των ενδιάμεσων κενών και αρθρώνει τις εγκαταστάσεις που φιλοξενεί ο λόφος με τα συστήματα συγκοινωνίας που τον περιβάλλουν, ολοκληρώνοντας τη σύνδεση του με τον αστικό ιστό.

Κάτοψη επέμβασης του Montjuïc Heights

Ο κεντρικός άξονας κίνησης του Montjuïc Heights

Το Montjuïc μέχρι το τέλος του 20^{ου} αιώνα ήταν το αποτέλεσμα πολλών επιμέρους αστικών εργασιών, οι οποίες, όμως, λειτουργούσαν αυτόνομα. Έτσι οι επεμβάσεις που ολοκληρώθηκαν το 2011 συνέβαλλαν στη διάρθρωση της περιοχής και το μετασχηματισμό του τοπίου, ενώ παράλληλα ενσωμάτωσαν τις ήδη υπάρχουσες εγκαταστάσεις. Ως αποτέλεσμα το πάρκο εξελίχθηκε σε μια συνεκτική δομή, που αρθρώνεται με τον ιστό της πόλης και τα δίκτυα πρασίνου που φιλοξενεί.

Δημόσιος χώρος και Αστικοί βελονισμοί: Moll de la Fusta, Barri Gòtic

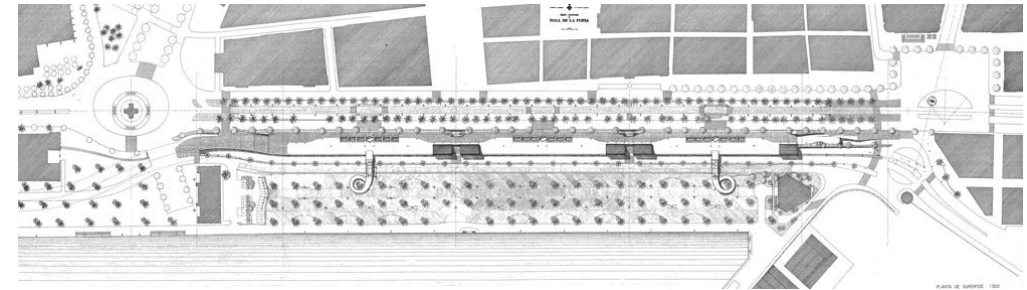
Η Βαρκελώνη χρησιμοποίησε μια στρατηγική αποκατάστασης δημόσιων χώρων που θα χρησίμευαν ως μηχανισμοί ενεργοποίησης για διαδικασίες αστικής αναγέννησης. Αξιοποιώντας τους Ολυμπιακούς Αγώνες, ξεκίνησε τη μετατροπή των «σημείων βελονισμού» της, με βάσει τη θεωρία του Solà-Morales. Σε πολλά από τα αστικά έργα του, έδωσε έμφαση στον συνδυασμό της αστικής λειτουργίας και της κατάλληλης έντασης, της κινητικότητας και της προσπελασιμότητας που δημιουργούν οι υποδομές και η δημόσια συγκοινωνία για την επίτευξη της αστικότητας. Ένα παράδειγμα τέτοιου έργου είναι το Moll de la Fusta το 1985. Ο τόπος επέμβασης αποτελούσε έναν περιφερειακό δρόμο με 8 λωρίδες, που διέσχιζε το λιμάνι της Βαρκελώνης. Για να επανασυνδεθεί η σχέση μεταξύ του λιμένα και της πόλης, ο Solà-Morales δημιούργησε ένα σχέδιο όπου η προτεραιότητα είχε η δημόσια σφαίρα.

Το Moll de la Fusta πριν και μετά την επέμβαση του Manuel de Solà-Morales

Τοποθετώντας μια υπερυψωμένη πλατφόρμα που συνδέει την ακτή και την κατοικημένη περιοχή, η κυκλοφορία μειώθηκε. Αυτή η πλατφόρμα παρέχει πρόσβαση στις κατοικίες μεταβιβάζοντας τον επισκέπτη από τη ζωή της πόλης στην παραθαλάσσια θέα. Παράλληλα με την ακτογραμμή δημιουργήθηκε ένας ευρύς πεζόδρομος, όπου έχουν φυτευτεί φοίνικες και απαραίτητα αστικά έπιπλα, που λειτουργούν ως σημεία στάσης.

Επιπλέον, ο χώρος δεν είναι μόνο ένας δρόμος που πρέπει να διασχιστεί ή ένα τετράγωνο για τη σύνδεση των δύο πλευρών. Παρέχει μια ευρεία θέα στη θάλασσα για τους επισκέπτες, όπως στην περίπτωση της πλατφόρμας του πάρκου Guell. Με αυτό το σχέδιο, ο Solà-Morales δεν προσπάθησε να απομακρύνει την κυκλοφορία, αλλά να βρει μια καλύτερη ισορροπία μεταξύ των διαφόρων στοιχείων. Το έργο αυτό αποτελεί παράδειγμα για τον ενισχυτικό συνδυασμό όλων των διαφορετικών πτυχών αστικοποίησης.

Η κάτοψη του Moll de la Fusta

Από το 1988 έως το 1999 υλοποιούνται ένα σύνολο δράσεων με στόχο την εξυγίανση της παλιάς πόλης. Η κλίμακα των σχεδιαστικών πολιτικών που εφαρμόζονται σε αυτή την περίπτωση ευρύνεται από μικρομεσαίους βελονισμούς, που συμβαδίζουν με τη λογική του Morales, μέχρι και μεγαλύτερες επεμβάσεις, ώστε να εξασφαλιστεί η ανάδειξη του περίπλοκου αστικού ιστού. Η γοτθική γειτονιά (Barri Gòtic) αποτελεί ιστορικό και πολιτιστικό κέντρο, ενώ ταυτόχρονα συγκεντρώνει την πλειοψηφία των χρήσεων αναψυχής της Βαρκελώνης. Ωστόσο, την περίοδο μετά τον εκδημοκρατισμό της Ισπανίας, παρατηρήθηκαν στην περιοχή ελλείψεις σε δημόσιες υπηρεσίες και υποδομές εκπαίδευσης και υγείας, μείωση της οικονομικής δραστηριότητας και αύξηση της ανεργίας. Οι συνθήκες αυτές δημιούργησαν μια κοινωνική κρίση. Για να αντιμετωπιστεί, πραγματοποιήθηκαν δράσεις αναζωογόνησης της οικονομίας και της κοινωνίας, ενώ

παράλληλα κατασκευάστηκαν υποδομές δημόσιου χαρακτήρα. Για την υλοποίησή τους η πολιτεία προχώρησε σε απαλλοτριώσεις κατοικιών, μετά την κατασκευή συγκροτημάτων για τη στέγαση των κατοίκων που θα έχαναν τα σπίτια τους.

Οι παραπάνω δράσεις υλοποιούνται με πρώτο στόχο να ανταποκριθούν στις ανάγκες της πόλης μετά τη λήξη των Ολυμπιακών Αγώνων, ενώ η φιλοξενία του θεσμού αντιμετωπίζεται σαν ενδιάμεση κατάσταση δευτερεύοντος ενδιαφέροντος.

Δημόσιος χώρος και Υποδομές: Vall d'Hebron, Diagonal

Οι αστικές επεμβάσεις δεν περιορίστηκαν μόνο στο κέντρο της πόλης, καθώς υποβαθμισμένες περιοχές εντοπίζονταν και στα προάστια. Η διοργάνωση των Αγώνων πρόσφερε την ευκαιρία να μετατραπεί μια μεγάλη, απομονωμένη και αδόμητη περιοχή στα βόρεια της πόλης σε μια σημαντική ζώνη αναψυχής και αθλητικών εγκαταστάσεων. Η περιοχή Vall d' Hebron βρίσκεται στη συμβολή της επικλινούς πεδιάδας που φιλοξενεί τη Βαρκελώνη και τριών μικρών λόφων στους πρόποδες της οροσειράς Collserola. Οργανώνεται από τρεις βασικούς άξονες: αυτόν που ακολουθεί την κορυφογραμμή των λόφων, τον παράλληλο της περιφερειακής οδού Ronda de Dalt και τον άξονα βορρά-νότου. Οι τελευταίοι δύο ορίζουν τις πλατφόρμες όπου κατασκευάστηκαν αθλητικές υποδομές και πάρκα. Το ευρύτερο σχέδιο για τη Vall d' Hebron (1986-1992) του Eduard Bru, αντιπροσώπευε ένα διαφορετικό είδος αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων. Ο Καταλανός αρχιτέκτονας απέρριψε την αντίληψη ότι ο δρόμος, η πλατεία, ή το πάρκο είναι τα εξαρτώμενα μέλη στη διαδικασία ανοικοδόμησης των πόλεων.³³ Υποστήριξε ότι μια περιοχή όπως η Vall d' Hebron, όπου υποβαθμισμένες προαστιακές κατοικίες αναμειγνύονται με μη αστικοποιημένους τόπους, δε θα μπορούσε να ανοικοδομηθεί με μικρές συμβατικές επεμβάσεις. Αντίθετα, έπρεπε να έρθει

σε ολική ρήξη με το ιστορικό παρελθόν της. Προτίμησε αστικά στοιχεία όπως το αυτοκίνητο, χώρους στάθμευσης και σημεία στάσης πεζών, σαν συνθετικά εργαλεία. Έτσι, όρισε μια νέα αστική δομή, με στόχο το δομημένο περιβάλλον να εναρμονίζεται με το ανάγλυφο της περιοχής και να δημιουργεί ένα συνεκτικό περιβάλλον για τον κάτοικο.

Η περιοχή Vall d' Hebron πριν και μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες

Γρήγορες διαδρομές για μια συμπαγή πόλη

Οι αυτοκινητόδρομοι που άρχισαν να κατασκευάζονται στις αρχές της δεκαετίας του 1970 ολοκληρώθηκαν το 1992, χάρη στη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Από τότε, οι νέοι περιφερειακοί δρόμοι της Βαρκελώνης άλλαξαν τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται η πόλη, ενώ παράλληλα προσέφεραν νέες συνδέσεις με γύρω περιοχές.³⁴ Στα αστικά κέντρα, οι δρόμοι και οι λεωφόροι περιορίστηκαν και αυξήθηκε ο χώρος για πεζοδρόμια και δέντρα.

Η λεωφόρος Diagonal, ο δρόμος-σύμβολο της Βαρκελώνης και οι περιοχές γύρω από αυτήν, διέθεταν τις περισσότερες αθλητικές εγκαταστάσεις, τόσο δημόσιες όσο και ιδιωτικές, την περίοδο της Ολυμπιακής υποψηφιότητας (1986). Πριν τους Αγώνες η περιοχή ήταν σε ένα βαθμό απομονωμένη λόγω της έλλειψης κατάλληλων

³³ Edgar Illas, *Thinking Barcelona: Ideologies of a Global City*, Liverpool University Press, Liverpool, 2012, σελ. 153

³⁴ Torra Ramon, *Metropolis Barcelona: Transformacions mentropolitanes*, εκδότης: Crosas Carles, Barcelona, 2015

συνδέσεων με γειτνιάζουσες περιοχές και δήμους. Για την επίτευξη συνοχής, κατασκευάστηκαν νέοι δρόμοι και έγιναν δραστικές επεμβάσεις σε υπάρχοντες. Στο σχέδιο για την αναδιάρθρωση της ευρύτερης περιοχής της Diagonal, οι αρχιτέκτονες Maria Rubert de Ventós και Oriol Clos, προσπάθησαν να συμπληρώσουν κενά του αστικού ιστού και να εξαλείψουν ορισμένα οικόπεδα γεωργικής γης και κατοικίας, αναδιαμορφώνοντας ολόκληρη την περιοχή ως νέα «πύλη» στην πόλη.³⁵ Εγκατέστησαν νέες γραμμές επικοινωνίας και αναδιοργάνωσαν έναν αριθμό κενών τόπων, δημιουργώντας μια καλά καθορισμένη αστική περιοχή με πολλά πάρκα, υπογραμμίζοντας την ιδιότητά της ως υπεραστικό κέντρο. Στόχος ήταν η παγίωση της περιοχής της Diagonal ως χώρο αθλητικών, εκπαιδευτικών και ψυχαγωγικών υποδομών, μητροπολιτικού βεληνεκούς.

Κυκλοφοριακός φόρτος πριν και μετά την κατασκευή των περιφερειακών οδών

Το 1996-1997 έγιναν οι πρώτες προτάσεις αστικών επεμβάσεων για τη διοργάνωση του Forum, οι επεμβάσεις όμως ξεκίνησαν μετά το 1998. Αρχικά, η κεντρική λεωφόρος διευρύνθηκε κατά 12 χιλιόμετρα και κατέληγε πλέον στη θάλασσα, εγχείρημα που είχε ήδη προταθεί από το Cerdà και εν τέλει ολοκληρώθηκε το 1999.³⁶ Ως αποτέλεσμα, διέσχιζε όλη τη Βαρκελώνη, αναβαθμίζοντας τις περιοχές από τις οποίες διερχόταν. Το νέο αυτό τμήμα του δρόμου επέτρεψε τη δημιουργία κατοικιών και ανοιχτών χώρων στα παρακείμενα οικοδομικά τετράγωνα.

³⁵ Romà Cuyàs i Sol, ο.π., σελ. 209

³⁶ Marshall Tim, ο.π., σελ. 304

Η ολοκλήρωση της Diagonal σήμαινε την οπτική και φυσική σύνδεση της παραθαλάσσιας περιοχής με την υπόλοιπη πόλη. Παράλληλα, η νέα απόληξή της αποτέλεσε την τοποθεσία για τις υποδομές του Forum, με στόχο να λειτουργήσει ως καταλύτης για την αναγέννηση μιας από τις πιο υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης και τη βελτίωση της ποιότητας του μητροπολιτικού πυρήνα. Η διεύρυνση του κεντρικού άξονα Diagonal και οι επεμβάσεις σε μικρότερες οδούς, οδήγησαν στην εκ νέου διεκδίκηση του δημόσιου, επαναπροσδιορίζοντάς το ως τόπο δημοκρατίας.

Υβριδικές Συνέχειες: Plaça de les Glòries Catalanes, Parc Central de Nou Barris

Τόσο η περιοχή της Glòries, όσο και η Nou Barris αποτελούσαν υπολειμματικά ακατέργαστα κενά μεταξύ ασύνδετων τμημάτων του αστικού ιστού. Παράλληλα, λόγω της κομβικής θέσης έκαστης στην πόλη και των πρακτικών προβλημάτων που δημιουργούσαν οι επικρατούσες συνθήκες έπρεπε να επανασχεδιαστούν. Οι συμβατικοί τρόποι επεμβάσεων δε μπορούσαν να λειτουργήσουν, συνεπώς έπρεπε να γίνουν δραστικές αλλαγές. Με διαφορετικά μέσα και τεχνικές για την κάθε περιοχή, συντέθηκαν χώροι-υβρίδια (πλατεία-πάρκο-πέρασμα) για την αποκατάσταση την συνοχής της πόλης.

Plaça de les Glòries Catalanes

Ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα, η Plaça de les Glòries Catalanes (πλατεία της καταλανικής δόξας) είχε σχεδιαστεί από το Cerdà ως μια μεγάλης κλίμακας πλατεία στο κέντρο της νέας πόλης. Αποτελώντας το σημείο εισόδου από το Βορρά και τοποθετημένη εκεί όπου διασταυρώνονται οι κύριοι δρόμοι Diagonal, Meridiana και Gran Via, αποτελούσε το γεωμετρικό κέντρο και τη ραχοκοκαλιά του σχεδίου της Eixample. Παρόλα αυτά, λόγω της αραιής δόμησης, μετατράπηκε σε μια από τις σημαντικότερες οδούς και σιδηροδρομικές διασταυρώσεις της Βαρκελώνης.

Σταδιακά, οι σιδηρόδρομοι έκλεισαν ή υπογειοποιήθηκαν και πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1992, η Glòries ανασχηματίστηκε από τους Arriola and Fiol Arquitectes σε υπερυψωμένη κυκλική διασταύρωση. Με τους μετασχηματισμούς που είχε υποστεί η περιοχή με το πέρασμα του χρόνου, το ζήτημα της κυκλοφοριακής συμφόρησης είχε επιλυθεί, δημιουργώντας, όμως, ένα φράγμα μεταξύ των γειτονιών.³⁷ Η φυσική και γεωγραφική κεντρική θέση της Plaça de les Glòries δεν είχε μεταφραστεί μέχρι εκείνη τη στιγμή στην αστική κεντρική θέση που είχε προβλέψει η Cerdà για αυτήν την περιοχή της Βαρκελώνης.

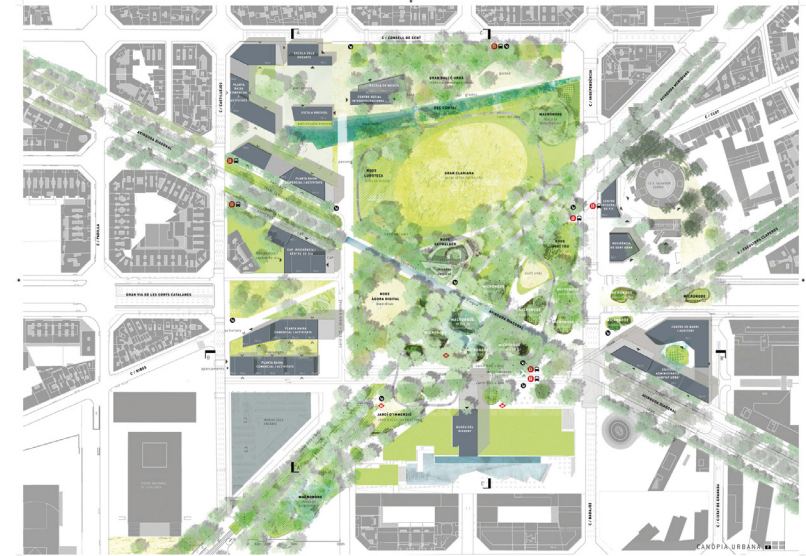
Το 2007 υιοθετήθηκε μια νέα στρατηγική για τη Glòries, με στόχο τη μετατόπιση της κυκλοφορίας υπόγεια και την εκ νέου διαμόρφωση της πλατείας. Μέσω διαγωνισμού, την ανακατασκευή της ανέλαβαν οι αρχιτέκτονες τοπίου Agence Ter και Ana Coello de Llobet, με το έργο Urban Canopy (αστικός θόλος/κουβούκλιο), μια «πράσινη» ερμηνεία του τόπου, όπου οι γραμμές ανάμεσα στους όρους πλατεία και πάρκο είναι θολές. Στόχος του Urban Canopy ήταν η δημιουργία ενός υβριδικού αστικού οικοσυστήματος, για την αποκατάσταση των σχέσεων αλληλεπίδρασης που είχε τη δυνατότητα να φιλοξενήσει η περιοχή.

Πρώτο μέλημα ήταν η επανεμφάνιση του συνεχούς χαρακτήρα του εδάφους. Με την επαναφορά των άμεσων συνδέσεων με τις περιβάλλουσες γειτονιές, το έδαφος άρχισε να ξεδιπλώνεται σαν ένα ανοιχτό -σχεδόν οριζόντιο- σχέδιο, επιτρέποντας όλες τις πιθανές προσβάσεις και προσφέροντας τη μέγιστη δυνατή ευελιξία στην κίνηση. Στη συνέχεια κατασκευάστηκε ένας θόλος (canopy) βλάστησης, με στόχο την άρθρωση πράσινων και αστικών αξόνων της ανατολικής Βαρκελώνης (Sagrera - Ciutadella, Carretera de Ribes - Clot, Rec comtal και Diagonal).³⁸

³⁷ Castañer Vivas Margarida, *Deu anys d'Anuari Territorial de Catalunya* (2003-2012): una dècada de transformacions, projectes i debats, έκδοση Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2014, σελ. 30

³⁸ Agence Ter, *Plaça de les Glòries Catalanes "Canopia Urbana"*, <http://agencet-er.com/en/projets/barcelone-placa-de-les-glories-canopia-urbana-8/>

Με τις γενναϊόδωρες διαστάσεις του, το Urban Canopy δημιούργησε ισχυρές συνδέσεις, σε αστικό πλέον επίπεδο.

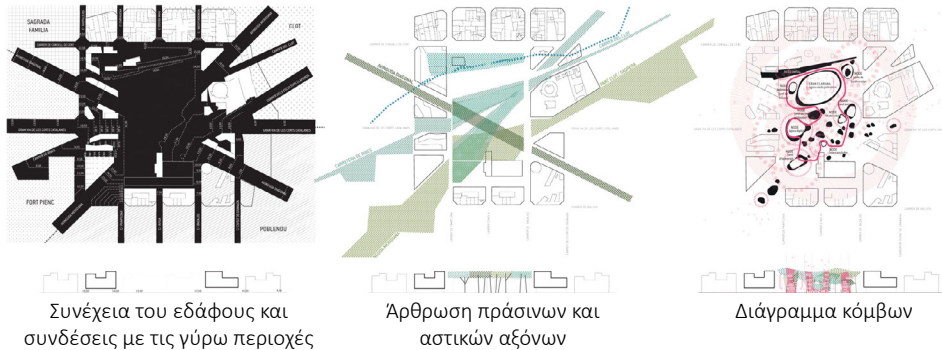

Κάτοψη του Urban Canopy

Ένα σύστημα κόμβων, τμήμα του θόλου, χρησιμοποιήθηκε ώστε να σηματοδοτηθεί ο χώρος του πάρκου. Οι κόμβοι, σχεδιασμένοι ως φυσικά καταφύγια στο αστικό περιβάλλον, χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Οι «macrocodes» είναι τόσο κλειστοί, όσο και ανοιχτοί χώροι που μπορούν να φιλοξενήσουν πολλαπλές δραστηριότητες. Αντίστοιχα, οι «micronodes» είναι μικροί απρόσιτοι χώροι, που λειτουργούν ως καταφύγια για την τοπική πανίδα και χλωρίδα.³⁹ Ξεκινώντας από ένα περιορισμένο αποτύπωμα στο επίπεδο του εδάφους, οι micronodes γίνονται πιο πυκνοί και αποκτούν μεγαλύτερο όγκο καθώς πλησιάζουν το επίπεδο του θόλου, έως ότου τελικά να συγχωνευθούν με αυτόν.

³⁹ Galdames Daniela, "Primer Lugar Concurso Plaza de les Glòries", Arch daily, <https://www.archdaily.mx/mx/02-341167/primer-lugar-concurso-plaza-de-les-glories-barcelona-espana>

Παράλληλα, οι κόμβοι λειτουργούν βιοκλιματικά, συμβάλλοντας στην αποτελεσματική διαχείριση του νερού. Τα βρόχινα ύδατα ανακτώνται από το θόλο και τις στέγες των νέων κτηρίων, ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες της βλάστησης. Η πυκνότητα φυτών των κόμβων και το νέο εύφορο έδαφος λειτουργούν ως ρυθμιστής του κλίματος.

Τέλος, όσον αφορά στις οδούς που βρισκόταν σε αυτό το σημείο, η λεωφόρος Diagonal προεκτάθηκε με τη μορφή πεζοδρόμου, λαμβάνοντας το ρόλο του κύριου άξονα του πάρκου. Έτσι, ολοκληρώθηκε ο άξονας που πρότεινε ο Cerdà το 1953, συνδέοντας την ακτή με το κέντρο της πόλης. Η Meridiana διατηρήθηκε, με πιο διάχυτο τρόπο, αναδιαμορφώνοντας τους διάφορους αστικούς και ιστορικούς άξονες (Ribes, Clot και Rec Comtal), ενώ η Gran Via μεταφέρθηκε υπόγεια, εξυπηρετώντας την κυκλοφορία των αυτοκινήτων.

Με τις παραπάνω επεμβάσεις, που ολοκληρώθηκαν το 2014, η Plaça de les Glòries Catalanes βρήκε τη θέση της μέσα στον αστικό ιστό. Ένα πρώην υπολειμματικό κενό, που μεταλλάχθηκε σε σιδηροδρομικό και έπειτα οδικό κόμβο, λειτουργεί πλέον ως τόπος-πυκνωτής μέσα στην πόλη. Ένα υβριδικό σύστημα που χρησιμοποιεί τόσο τη διάταξη του ιστού που το περιβάλλει, όσο και σύγχρονες καινοτόμες ιδέες, ώστε να ανταπεξέλθει στις ανάγκες του χρήστη και του περιβάλλοντος.

Η αστική μεταμόρφωση που επιδέχθηκε, το νέο αυτό σημείο συνάντησης, επανέφερε τη συνοχή τόσο μεταξύ των γειτονιών, όσο και μεταξύ των κατοίκων.⁴⁰

Parc Central de Nou Barris

Η Nou Barris είναι η βορειότερη περιοχή στα όρια της Βαρκελώνης. Το όνομά της αναφέρεται στις εννέα γειτονιές (nou barris) που συμπεριλάμβανε το 1984, όταν έγινε η τελευταία διοικητική υποδιαίρεση της πόλης.⁴¹ Οι περισσότερες από αυτές τις αστικές οντότητες προέρχονται από παλιά απομονωμένα αγροκτήματα και μικρούς οικισμούς, διασκορπισμένους σε μια αγροτική περιοχή με σαθρή τοπογραφία. Ωστόσο, κατά τις δεκαετίες 1950 και 1960, με την άφιξη ενός μεγάλου κύματος μεταναστών από τη νότια Ισπανία, η περιοχή υποβλήθηκε σε μεγάλης κλίμακας αστικές αλλαγές. Η συνοικία ήταν ένα τμήμα της Βαρκελώνης χωρίς ιδιαίτερη ταυτότητα. Ένα τεράστιο συνονθύλευμα διαφορετικών γειτονιών με διαφορετικές αστικές ιστορίες και αδύναμη συνδεσιμότητα. Ο εκδημοκρατισμός της Ισπανίας, αποτέλεσε αφετηρία για την επαναφορά της τάξης και της συνοχής των συνοικιών που απάρτιζαν την περιοχή. Το 1992, με τους επικείμενους Ολυμπιακούς Αγώνες, ολοκληρώθηκε η κατασκευή του οδικού άξονα Ronda de Dalt (οι εργασίες για την ανέγερσή του είχαν διακοπεί στα τέλη της δεκαετίας του εβδομήντα⁴²). Διασχίζοντας τη Nou Barris, συνέβαλλε σημαντικά στη σύνδεσή της με την υπόλοιπη πόλη.

Στη συνέχεια, μετά τη λήξη των Αγώνων, έλαβαν χώρα μια σειρά από βελτιωτικές ενέργειες στην περιοχή. Εκτός από την κατεδάφιση κτηρίων και την αναδιοργάνωση ορισμένων τμημάτων του οδικού δικτύου, δημιουργήθηκε ένα νέο κέντρο

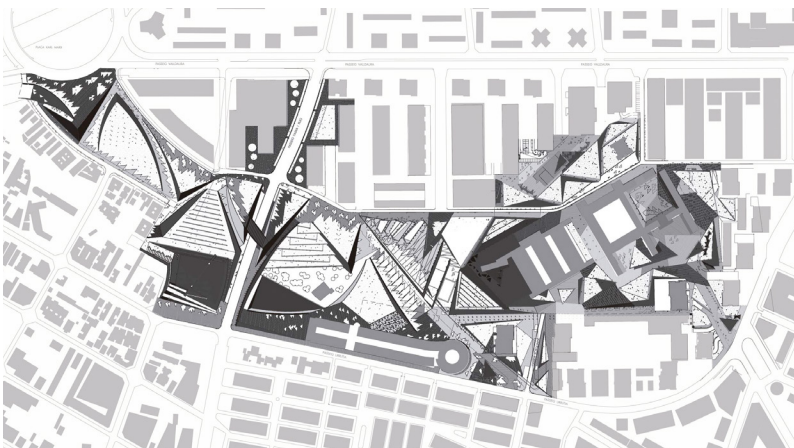
⁴⁰ González Itziar, Boix Arnau, "The square that we want", Paisea, Valencia, 2017, τχ. 031, σελ.99

⁴¹ Bordas David, "Parc Central de Nou Barris", Public space, <http://www.publicspace.org/en/works/e182-parc-central-de-nou-barris>

⁴² Romà Cuyàs i Sol, ο.π., σελ. 231

γύρω από το οποίο θα διαρθρώνονταν οι διάφορες αστικές και κοινωνικές συνιστώσες της Nou Barris. Χάρη στο μέγεθος, τη θέση, την ιστορική και αρχιτεκτονική του σημασία, το παλιό ψυχιατρικό νοσοκομείο, Hospital de la Santa Creu i Sant Pau σχεδιασμένο από τον Josep Oriol i Bernadet, θεωρήθηκε ιδανικό για το νέο κέντρο. Το κτήριο αναμορφώθηκε και επεκτάθηκε για να στεγάσει μία από τις μεγαλύτερες δημόσιες βιβλιοθήκες στη Βαρκελώνη, μαζί με άλλες υπηρεσίες. Ο περιβάλλον χώρος του, ο οποίος θα φιλοξενούσε το κεντρικό πάρκο, αποτελούσε ένα υπολειμματικό κενό μεταξύ αστικών ιστών. Ως τέτοιο το αντιμετώπισαν και οι αρχιτέκτονες Arriola and Fiol, που ανέλαβαν την αναδιαμόρφωσή του, δημιουργώντας ένα τόπο-υβρίδιο μεταξύ πάρκου, πλατείας και μικρών κήπων.

Το Parc Central de Nou Barris γεφυρώνει την απόσταση και τη διαφορά επιπέδων μεταξύ της πλατείας Karl Marx⁴³ και του παλαιού νοσοκομείου, μέσω μιας σειράς μικρών πλατωμάτων που χωρίζονται από αναχώματα και συνδέονται με ράμπες. Τα πλατώματα, τα οποία φιλοξενούν χώρους πρασίνου, νερό και λιθόστρωτες ζώνες, οριοθετούνται από μονοπάτια και δρόμους που φτάνουν στο πάρκο και συνδέουν τις εκατέρωθεν γειτονιές.

Κάτοψη του Parc Central de Nou Barris

⁴³ κυκλική πλατεία, η διασταύρωση μεταξύ του πρώην προαύλιου χώρου του νοσοκομείου και της Ronda de Dalt

Από τις εγκάρσιες διαδρομές, η Passeig de Fabra i Puig –προέκταση της ομώνυμης οδού που διασχίζει μεγάλο μέρος της πόλης– είναι η μοναδική που μπορεί να χρησιμοποιηθεί από αυτοκίνητα. Παρόλα αυτά, η ροή του πάρκου συνεχίζεται, μέσω μιας μεταλλικής πεζογέφυρας, η οποία ενώνει τους παρακείμενους πράσινους χώρους.

Στα σημεία εισόδου, καθώς και στα πιο αντιπροσωπευτικά μέρη της επέμβασης έχουν τοποθετηθεί συστάδες από κατακόρυφα στοιχεία, που αποτελούν τοπόσημο της επέμβασης. Οι εν λόγω κατασκευές αποτελούνται από δύο ξύλινους βραχίονες, βυθισμένους στο έδαφος, οι οποίοι ενώνονται στη βάση της δομής και αποκλίνουν καθώς εκτείνονται προς τα πάνω, σχηματίζοντας μια τριγωνική μορφή. Εγκάρσια στο τριγωνικό τμήμα διέρχονται ξύλινες ράβδοι, μεταξύ των οποίων διατάσσονται πανέλα από ίνες γυαλιού, δημιουργώντας ένα πλέγμα. Οι βραχίονες ακολουθούν μια καμπύλη γραμμή, που τους δίνει ευέλικτη μορφή. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η καμπύλη είναι ήπια και η κατασκευή σχεδόν κατακόρυφη, ενώ σε άλλες, είναι τόσο έντονη ώστε οι βραχίονες να κάμπτονται σε γωνία σχεδόν ενενήντα μοιρών. Ρόλος των εν λόγω κατασκευών, πέρα από το να δώσουν μια ιδιαίτερη χροιά στο πάρκο, είναι η σκίαση κατά τη διάρκεια της ημέρας και ο φωτισμός τις νυχτερινές ώρες.

Οι βραχίονες ως σκίαστρα και πηγές φωτός σε διαφορετικές ώρες της ημέρας

Η κατακερματισμένη ταυτότητα της περιοχής χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο σύνδεσης. Αντί για μια ενιαία ομφάλια σύνδεση με την πόλη δημιουργήθηκαν πολλαπλές αξονικές με τους γύρω δρόμους. Το ρόλο ενός ροϊκού πράσινου πάρκου, έλαβαν μια σειρά ευμεγεθών πολυλειτουργικών υπαίθριων χώρων, ενώ παράλληλα χρησιμοποιήθηκαν πολλαπλές ράμπες και πλατφόρμες για την επικοινωνία των διαφορετικών καταστάσεων. Στόχος του υβριδικού συστήματος που δημιουργήθηκε, ήταν πάρει μορφή η συνδεσιμότητα των διαφορετικών στοιχείων που το περιέβαλλαν. Αποτέλεσμα αυτής της σχεδιαστικής στρατηγικής ήταν η δημιουργία ενός γεωμετρικού, συνεκτικού τοπίου.

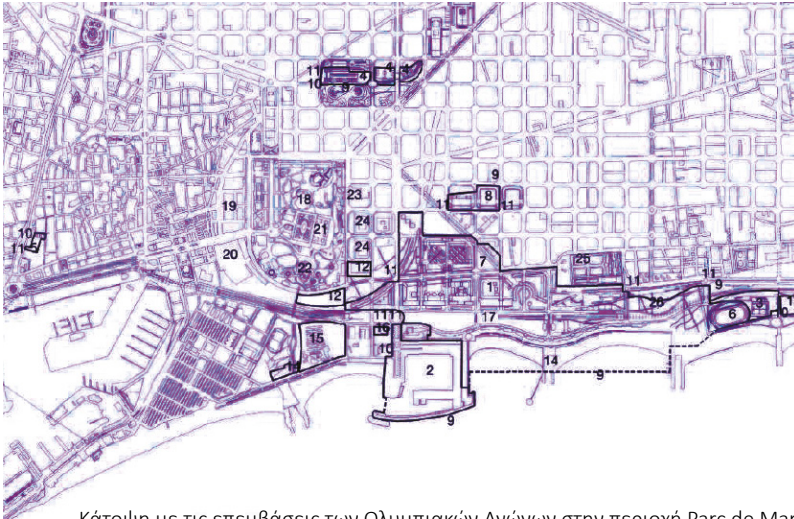
Τα έργα αυτά, συνέβαλλαν στη μεταβολή της φυσιογνωμίας της πόλης, μετατοπίζοντας τα «στερεότυπα» και τα σύμβολα που πλαισίωναν την εικόνα της μέχρι πριν. Αποτέλεσμα τέτοιου τύπου επεμβάσεων ήταν η επαναδιεκδίκηση των δημόσιων χώρων με σκοπό την επιστροφή τους στους πολίτες. Τη χρήση, δηλαδή, χώρων με σκοπό την αναψυχή, την κοινωνικοποίηση και τη συνεύρεση των πολιτών, την επιστροφή γενικότερα στην έννοια της γειτονίας, η οποία στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις τείνει να εκλείψει.

Δημόσιος χώρος και Υδάτινο Στοιχείο: Parc de Mar Area, Forum 2004

Η περιοχή Parc de Mar ήταν το τμήμα της Βαρκελώνης που υπέστη τις περισσότερες αλλαγές για την διεξαγωγή των Αγώνων της XXV Ολυμπιάδας. Οι αποθήκες, κληρονομιά της έντονης βιομηχανικής δραστηριότητας και οι σιδηροδρομικές γραμμές, που δημιουργούσαν ένα εμπόδιο μεταξύ αστικού ιστού και θάλασσας, απομακρύνονται. Στο σημείο αυτό κατασκευάστηκε το Ολυμπιακό χωριό (Vila Olímpica), ακολουθώντας τη λογική του σχεδιασμού του Ildefons Cerdà και με άμεση επαφή με το υγρό στοιχείο.⁴⁴ Μετά το πέρας των Αγώνων θα αποκτούσε κατά 50% χρήση κοινωνικής κατοικίας, κάτι που ποτέ δεν υλοποιήθηκε.⁴⁵ Οι οδικοί άξονες μετακινήθηκαν δυτικότερα ή υπόγεια και η ακτή διαμορφώθηκε με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτελέσει κέντρο αναψυχής. Τέλος, τοποθετήθηκαν δύο πύργοι γραφείων και ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων κατά μήκος της ακτής οι οποίοι αποτελούν τοπόσημο της επέμβασης, προσεγγίζοντας την από τη θάλασσα. Το πολεοδομικό σχέδιο από την ομάδα αρχιτεκτόνων Josep Martorell, Oriol Bohigas, David Mackay και Albert Puigdomènech, που εγκρίθηκε τον Ιούνιο του 1986, ήταν το εργαλείο που καθιστούσε το Ολυμπιακό Χωριό μια νέα συνοικία, ενσωματωμένη στον αστικό ιστό, με κοινόχρηστους χώρους και αθλητικές εγκαταστάσεις. Η επέμβαση στο παραλιακό μέτωπο της περιοχής Eixample πραγματοποιείται με οργανωμένες δράσεις, με βάση τις αρχές της τοπιακής αρχιτεκτονικής, όπως η κατασκευή πλέγματος δρόμων σε κάνναβο και η σύνδεση του εσωτερικού με την παράκτια γραμμή μέσω ενός συστήματος πρασίνου, νέων πάρκων και περιπάτων. Το έργο αυτό αναδιατύπωσε τη σχέση πόλης-νερού, η οποία υπήρχε ακόμα και σε πρώιμα πολεοδομικά σχέδια.

⁴⁴ Borja Jordi, *Luces y sombras del urbanismo de Barcelona*, έκδοση Universitat Oberta de Catalunya, Spain 2010

⁴⁵ Marshal Tim, *Transforming Barcelona*, έκδοση Routledge, London, 2004

Κάτοψη με τις επεμβάσεις των Ολυμπιακών Αγώνων στην περιοχή Parc de Mar

Ο μετασχηματισμός του πρώην βιομηχανικού χώρου και το άνοιγμα της πόλης σε νέες παραθαλάσσιες περιοχές έφερε στην επιφάνεια δυσλειτουργικούς αστικούς χώρους. Η παρέμβαση σε αυτούς επέτρεψε την εμφάνιση νέων χρήσεων γης, την ανανέωση κτηρίων και την ενσωμάτωσή τους στο μετασχηματισμένο αστικό περιβάλλον. Η πολιτική της περιόδου ήταν να προβάλλει την πόλη μέσω του δημόσιου χώρου, που ήταν το θεμελιώδες ζήτημα της αστικής στρατηγικής. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτέλεσαν το πιο οργανικό γεγονός στη σύγχρονη ιστορία της Βαρκελώνης, εμπνέοντας αστικές επεμβάσεις που θα επαναπροσδιόριζαν την αρχιτεκτονική και την εικόνα της Βαρκελώνης. Η περίοδος μετά την Ολυμπιάδα αφορούσε στο αστικό περιβάλλον και τη βελτίωση των υποδομών, με στόχο την οργάνωση του Universal Forum of Cultures 2004, η οποία έφερε ένα δεύτερο άλμα στην ανάπτυξη, την οικονομία και την αστική μεταμόρφωση της πόλης, με τη δημιουργία ενός νέου εύκαμπτου, ανοιχτού χώρου: Parc del Fòrum.

To Forum 2004

Η λογική σχεδιασμού του Forum ισχυρίζεται πως προωθεί την αιφόρο αστική ανάπτυξη με δύο τρόπους. Αρχικά εξασφαλίζει ότι μετά τη διεξαγωγή του γεγονότος το 2004 οι εγκαταστάσεις θα εξυπηρετήσουν ανάγκες των πολιτών της Βαρκελώνης και δεύτερον, θεωρείται ότι θα αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση για παρόμοιες επεμβάσεις. Για την κατασκευή των εγκαταστάσεων του Forum 2004, έγινε ανάκτηση μιας σειράς μερικώς εγκαταλειμμένων βιομηχανικών τμημάτων κοντά στη θάλασσα, έκτασης 15 περίπου οικοδομικών τετραγώνων. Η πρωτοβουλία στόχευε στη δημιουργία μιας αυτόνομης ενότητας, με γραφειακές, εμπορικές και ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις σε συνδυασμό με συγκροτήματα κατοικιών.

Οι εγκαταστάσεις του Forum 2004

FOA South-East Coastal Park

Το νοτιοανατολικό παράκτιο πάρκο και τα αμφιθέατρα αποτελούσαν μέρος της υποδομής που δημιούργησε η Βαρκελώνη για το Forum 2004. Απαραίτητη ήταν η παροχή δύο υπαίθριων αμφιθεάτρων για τις ανάγκες των εκδηλώσεων και άφθονη βλάστηση για την προστασία των εγκαταστάσεων και των επισκεπτών από την έκθεση στον αλμυρό αέρα. Μια από τις απαιτήσεις του τοπίου κατασκευής του πάρκου ήταν η γεφύρωση μιας υψομετρικής διαφοράς 11 μέτρων μεταξύ πόλης και παραλίας. Έτσι σχεδιάστηκε μια σειρά από ράμπες για την κυκλοφορία, που συνδέονται μεταξύ τους μέσω κεκλιμένων πλατωμάτων.

Εναέρια άποψη του South-East Coastal Park από τους Foreign Office Architects

Άποψη των κεκλιμένων επιφανειών και των χώρων κίνησης

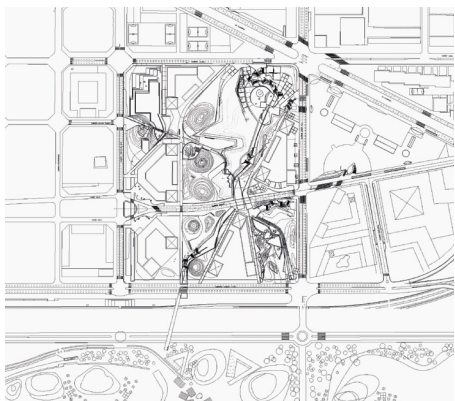
Οι στραμμένες προς τη θάλασσα κεκλιμένες επιφάνειες κλιμακώνονται ώστε να χρησιμοποιηθούν ως καθίσματα, ενώ αυτές που στέφονται αντίθετα από το νοτιοδυτικό άνεμο φυτεύονται με βλάστηση.

Κλιμακωτές επιφάνειες για τα αίθρια, κεκλιμένες επιφάνειες για βλάστηση και επίπεδες επιφάνειες για εκδηλώσεις. Η προκύπτουσα τοπογραφία του πάρκου παρουσιάζει μια εναλλακτική λύση στην παραδοσιακή διχοτόμηση μεταξύ των λογικών γεωμετριών των γαλλικών τοπίων και των οργανικών, γραφικών ιδιοτήτων των αγγλικών.⁴⁶ Είναι ταυτόχρονα σύνθετο και ορθολογικό: παράγεται από ακριβείς περιορισμούς και όχι από τη μίμηση της φύσης.

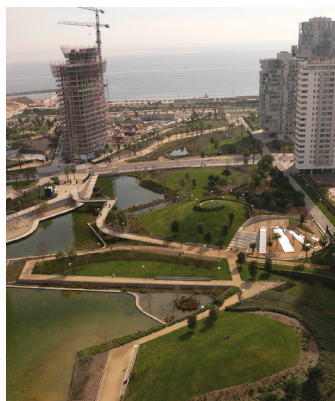
Miralles & Tagliabue EMBT - Diagonal Mar Park

Για τη σύνδεση της Diagonal, που διασχίζει ολόκληρη την πόλη, με την παραλία, σχεδιάζεται το Diagonal Mar Park από τον Enric Miralles (1995-2000), ο οποίος ακολουθεί αρχές τοπιακού αστικού σχεδιασμού. Το EMBT οργάνωσε την περιοχή μέσω ενός οδικού συστήματος το οποίο εκτείνεται προς διαφορετικές κατευθύνσεις, σε ένα δεντροειδές μοτίβο. Ο κύριος άξονας συνδέει απευθείας τη Diagonal με τη θάλασσα, ενώ στις εσωτερικές διασταυρώσεις δημιουργείται μια σειρά από κενούς χώρους. Στα εν λόγω σημεία εγκαταστάθηκαν αθλητικές εγκαταστάσεις, μικρής κλίμακας, που περιβάλλονται από λωρίδες ποδηλατοδρόμων. Το νερό είναι παρόν σχεδόν σε κάθε μέρος του πάρκου, είτε με τη μορφή μικρών λιμνών είτε ως μια μεγάλη λίμνη που συνοδεύει την κύρια λεωφόρο κατά μήκος της.

⁴⁶ Farshid Moussavi Architecture, Public Space: South-East Coastal Park, https://www.farshidmoussavi.com/node/98#south_east_coastal_park_barcelona_98_48

Κάτοψη του Diagonal Mar Park από τους EMBT

Εναέρια άποψη με το δενδροειδές μοτίβο χώρων κίνησης

Η λογική του σχεδιασμού του Diagonal Mar αμφισβητείται εντούτοις, καθώς απορρίπτει την κανονικότητα του ιστού του Cerdà και διακόπτει τη συνέχεια των αξόνων της Eixample για να κατασκευάσει αποκομμένα κτήρια-μνημεία. Οι αδόμητοι χώροι που περιβάλλουν αυτά τα κτήρια αποκτούν ιδιωτικές χρήσεις και ο μόνος τρόπος σύνδεσης του εγχειρήματος με τον υπόλοιπο αστικό ιστό είναι γεωγραφικός. Η έλλειψη κοινωνικών κατοικιών και φοιτητικών εστιών ή η ανεπαρκής οργάνωση των μέσων μαζικής μεταφοράς στην περιοχή, υποδηλώνουν εν τέλει, πως οι επεμβάσεις στόχευαν σε κοινωνικές ομάδες μεσαίων και ανώτερων εισοδημάτων.

Το αποτέλεσμα των επεμβάσεων για το Forum είναι αρκετά αμφιλεγόμενο καθώς η ένταξή τους στο ευρύτερο περιβάλλον δεν κρίνεται ιδιαίτερα επιτυχημένη. Υποστηρίζεται ότι αντί να αποτελούν μια συνέχεια του αστικού ιστού, δημιουργούν περιφερειακά τους έναν κενό, αμήχανο χώρο. Παράλληλα, η κλίμακα του ανθρώπου δεν είναι σαφής στη συνολική εικόνα, ενώ στοιχεία που συνήθως συναρτώνται στους αστικούς ιστούς όπως δρόμοι και πλατείες απουσιάζουν από το σχεδιασμό. Οι θεωρητικές αρχές που ακολουθούνται για τη σύνθεση χαρακτηρίζονται από απόψεις, όπως αυτές του Enric Miralles για το αστικό τοπίο και την αισθητική του αστικού πάρκου, όμως η

εφαρμογή τους είναι προβληματική, καθώς η τελική εικόνα απέχει από αυτή που είχε αρχικά σχεδιαστεί. Ωστόσο, σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, η επέμβαση πέτυχε την εξυγίανση μιας υποβαθμισμένης περιοχής και αποτέλεσε βάση για την οργάνωση ενός μεγαλύτερου πολεοδομικού σχεδίου, του «22@».

Κατά την εξέλιξη της πόλης ο αρχικός στόχος για δημοκρατικούς χώρους χάθηκε. Η συνεργασία μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού απέκτησε την τάση να ευνοεί την εξουσία και τα οφέλη των ιδιωτικών συμφερόντων, σε αντίθεση με τα δημόσια. Αυτό αντιπροσωπεύεται στο μοτίβο της αμνησίας (the culture of forgetting), σε συνδυασμό με την απόρριψη του παρελθόντος, αγνοώντας την ευθύνη του Franco στον εμφύλιο πόλεμο και στη σύγχρονη Ισπανία.⁴⁷ Αυτή η προγραμματισμένη αμνησία εφαρμόστηκε ομοίως και στην αστικοποίηση. Συγκεκριμένα βήματα οδήγησαν τη Βαρκελώνη στο να βρει εργαλεία, ώστε να κάνει καινοτόμες επεμβάσεις. Ως αποτέλεσμα μια πόλη η οποία έψαχνε νέα ταυτότητα και δημοκρατία, έγινε τουριστικός προορισμός, αλλοιώνοντας τη φύση της.

⁴⁷ Mc Neil, ο.π., σελ 51

Το εγχείρημα 22@Barcelona

Ο κοινωνικός χαρακτήρας

Ο οικονομικός τομέας

Η πολεοδομική καινοτομία

Τελικές παρατηρήσεις

Το εγχείρημα 22@Barcelona

5

Ο πολεοδομικός σχεδιασμός στη Βαρκελώνη τη δεκαετία του ογδόντα είχε ως γενικό πλαίσιο το Γενικό Μητροπολιτικό Σχέδιο του 1976 και χαρακτηρίστηκε από σαφείς κανόνες και συνεχή έκκληση για συμμετοχή του κοινού μετά από δεκαετίες βίαιης δικτατορίας. Το τελευταίο τέταρτο του 20ου αιώνα και οι αστικές στρατηγικές στις αρχές του 21ου στη Βαρκελώνη, σημαδεύτηκαν από μια προσπάθεια να μετατραπεί σε μια παγκόσμια πόλη χωρίς ένα γενικό πλαίσιο προγραμματισμού, αλλά μέσα από κατακερματισμένες αστικές παρεμβάσεις που χαρακτηρίζονται από κτήρια σχεδιασμένα από παγκοσμίου φήμης αρχιτέκτονες.

Στον 21ο αιώνα, η καινοτομία και η αειφόρος ανάπτυξη αποτελούν μέσα και στόχους του πολεοδομικού σχεδιασμού και της οικονομικής ανάπτυξης. Τα πρωτοπόρα και βιώσιμα αστικά περιβάλλοντα παρέχουν γόνιμο έδαφος για οικονομική ευημερία, που προωθεί το ρυθμό της τεχνολογικής καινοτομίας και δημιουργεί περισσότερες ευκαιρίες για βιώσιμη ανάπτυξη. Η Βαρκελώνη καλείται να προσδιορίσει εκ νέου τους πολεοδομικούς στόχους της και να υιοθετήσει πρακτικές που θα εφαρμοστούν σε ένα περιβάλλον, όπου για δεκαετίες πλέον, υλοποιούνται δράσεις αστικής ανάπτυξης. Επιλέγεται να πραγματοποιηθεί μια μεγάλης κλίμακας αστική επέμβαση στην πρώην βιομηχανική γειτονιά του Poblenou, με κέντρο την Plaça de les Glòries Catalanes.

Το Poblenou υπήρξε από το 19ο αιώνα και τις αρχές της βιομηχανικής επανάστασης ισχυρό βιομηχανικό κέντρο. Η έντονη δραστηριότητα στο δευτερογενή τομέα παραγωγής έδωσε στην περιοχή το όνομα «καταλανικό Μάντσεστερ».⁴⁸

Εναέρια φωτογραφία του Poblenou το 1920

Ήδη όμως από το 1960 παρατηρείται παρακμή στην περιοχή καθώς πολλά σημαντικά εργοστάσια κλείνουν ή μετακινούνται σε μη αστικές περιοχές της Καταλονίας. Οι γενικότερες αλλαγές στο δευτερογενή τομέα παραγωγής οδηγούν στην αποκέντρωση των βιομηχανιών, γεγονός που προκαλεί ριζικές αλλαγές στη δομή της πόλης. Τα αστικά κενά που προέκυψαν, δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για σημαντικές αστικές επεμβάσεις. Ωστόσο, στην περίπτωση του Poblenou δεν ήταν μόνο η φυσική εξέλιξη της πόλης που οδήγησε στην ερήμωση του πρώην ακμάζοντος βιομηχανικού κέντρου. Συνέβαλλε και η απότομη αλλαγή στις χρήσεις γης που πραγματοποιήθηκε πριν το 1992 ταράσσοντας την οικονομική ισορροπία της περιοχής.⁴⁹

Το 2000, ο δήμος της Βαρκελώνης ξεκίνησε ένα φιλόδοξο έργο με τίτλο 22 @ Barcelona. Αυτό είχε δύο κύριους στόχους: να καταστήσει την πόλη κορυφαίο κέντρο επιστημονικής και τεχνολογικής παραγωγής στην οικονομία της γνώσης (knowledge economy) και να προωθήσει την ολοκλήρωση και τη λειτουργική ανασυγκρότηση μιας παραδοσιακής βιομηχανικής γειτονιάς που βρίσκεται κοντά στην περιοχή του κέντρου. Το 22@ αποτελεί μια μελέτη για τη δημιουργία μιας περιφέρειας γνώσης, μέσα σε μια σύνθετη βιομηχανική περιοχή με πλούσια αστική κληρονομιά, αλλά και γεμάτη κοινωνική ποικιλομορφία που πρέπει να ληφθεί υπόψη στις πρωτοβουλίες αστικής ανάπτυξης. Παρόλο που αυτά τα χαρακτηριστικά φαίνονται επιθυμητά για οποιαδήποτε γειτονιά, η βασισμένη στη γνώση αστική ανάπτυξη (knowledge based urban development) είναι μια επιλεκτική διαδικασία σχεδιασμού που δεν επεμβαίνει σε όλη την πόλη, αλλά προσπαθεί να ενισχύσει τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα συγκεκριμένων περιοχών, άρα και συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων και περιφερειών σε σχέση με άλλες.⁵⁰

⁴⁹ McNeil Donald, ο.π., σελ. 52

⁵⁰ Yigitcanlar Tan, Velibeyoglu Koray, Knowledge-based strategic planning: harnessing (in) tangible assets of city-regions, In: International Forum on Knowledge Asset Dynamics, 26- 27 June, Italy, Matera, 2008

⁴⁸ McNeil Donald, ο.π., σελ. 44

Η χωροθέτηση του 22@ Barcelona στην πόλη

Το 22@ στόχευε σε έναν αστικό μετασχηματισμό, ο οποίος θα προσέφερε αναγέννηση στις βιομηχανικές περιοχές, τόσο μέσω της ανατίμησης του αρχιτεκτονικού τους περιβάλλοντος, όσο και μέσω της βελτίωσης της ποιότητας του δημόσιου χώρου τους. Αντί για την πλήρη αλλαγή του αστικού χώρου, δημιουργήθηκε μια ισορροπία μεταξύ διατήρησης και ανανέωσης, που επέτρεψε τον ορισμό νέων αστικών εικόνων σε ένα πλαίσιο συνέχειας με προηγούμενες μορφές. Με αυτή την ιδέα, η Βαρκελώνη ξεκίνησε τη μετατροπή της γειτονιάς Poblenou, η οποία ήταν ένας μεγάλος οικονομικός πυρήνας της, σε ένα νέο μοντέλο αστικού τύπου που ενθαρρύνει τη συνεργασία και τις συνέργειες μεταξύ πανεπιστημίων, κυβέρνησης και εταιρειών, με στόχο την ανάπτυξη της καινοτομίας, της επιχειρηματικότητας και τη δημιουργία μιας καλής ποιότητας ζωής για τους πολίτες της.

Η λογική της συγκεκριμένης επέμβασης ξεπερνά τα όρια της νεωτερικής πολεοδομίας και απαντά στην ομοιομορφία και τη μονολειτουργικότητα που αυτή προήγαγε, προτείνοντας πρακτικές με βάση τις αρχές της Νέας Πολεοδομίας (New Urbanism) που στοχεύουν στη δημιουργία ενός νέου αστικού «χωριού», ενός πρωτοποριακού οικονομικού συστήματος. Η Βαρκελώνη, πλέον, δεν αναζητά πρακτικές που θα την προωθήσουν στον τομέα του τουρισμού ή του πολιτισμού.

Επιχειρεί να εδραιώσει την ηγετική της ταυτότητα ως σύγχρονο πρότυπο πόλης, εισάγοντας την έννοια της πόλης της γνώσης (knowledge city) καθώς και του ευφυούς τοπίου (smartscape) περιοχής δηλαδή καινοτομιών.

Οι δράσεις του 22@ δεν επικεντρώνονται μόνο στον τομέα της πολεοδομίας, αλλά έχουν παράλληλα οικονομικό και κοινωνικό χαρακτήρα. Συνδυάζοντας με σύγχρονες πρακτικές αυτούς τους τρεις τομείς, επιχειρείται να δημιουργηθεί ένα νέο αστικό κέντρο στην καρδιά της Καταλανικής πρωτεύουσας.

Σε επίπεδο αστικής ανανέωσης, ανταποκρίνεται στην ανάγκη ανακύκλωσης του βιομηχανικού ιστού της συνοικίας Poblenou, δημιουργώντας ένα διαφορετικό και ισορροπημένο περιβάλλον με κέντρα παραγωγής, κοινωνικές κατοικίες και πράσινους χώρους, που αποσκοπούν τόσο στη βελτίωση της ποιότητας ζωής όσο και του χώρου εργασίας. Σε επίπεδο οικονομικής αναζωογόνησης, προσφέρει μια ευκαιρία να μετατραπεί το Poblenou σε μια σημαντική επιστημονική, τεχνολογική και πολιτιστική πλατφόρμα, κάνοντας τη Βαρκελώνη μια από τις πιο δυναμικές και καινοτόμες πόλεις στον κόσμο. Τέλος, όσον αφορά στην κοινωνική αναζωογόνηση, ευνοεί τη δικτύωση των διαφόρων επαγγελματιών που εργάζονται στην περιοχή, ενθαρρύνει και υποστηρίζει καινοτόμα έργα που προωθούν τη συνεργασία μεταξύ εταιρειών, ιδρυμάτων και κατοίκων καθώς και κοινωνικών, εκπαιδευτικών και πολιτιστικών οργανισμών.

Ο κοινωνικός χαρακτήρας

Παράλληλα με την πολεοδομική αναδιάρθρωση της περιοχής οργανώνονται προγράμματα που απευθύνονται πρώτα στους υπάρχοντες κατοίκους του Poblenou και στη συνέχεια στους νέους που θα προσελκύσει η επέμβαση. Στόχος αυτών των προγραμμάτων είναι να δημιουργηθεί μια ισορροπημένη αστική κοινότητα. Προγραμματίζονται δράσεις που ενθαρρύνουν την επικοινωνία μεταξύ των νέων της περιοχής και των ηλικιωμένων, παρέχεται στήριξη σε αλλοεθνείς και σε γειτονικές ενώσεις, με στόχο τη δημιουργία μιας διασυνδεδεμένης κοινότητας.

Τα περισσότερα από αυτά τα προγράμματα επαναχρησιμοποιούν τους πόρους που διατίθενται στην περιοχή, ώστε να μεγιστοποιήσουν την παραγωγικότητα με βιώσιμο τρόπο.

Ταυτόχρονα, το 22@ προνοεί για τις εργασιακές συνθήκες και προάγει τη δημιουργία δικτύων επαγγελματικών και προσωπικών σχέσεων, ώστε να ενθαρρύνονται οι τοπικές και υπερτοπικές συνεργασίες και κατ' επέκταση να βελτιώνεται το επίπεδο εργασίας και ζωής στην περιοχή. Προωθεί, επιπλέον, την οργάνωση κοινωνικών προγραμμάτων ώστε η τεχνολογία των προηγμένων τεχνολογικά επιχειρήσεων να μεταδίδεται στους πολίτες. Στα πλαίσια του 22@ δημιουργείται το 22@ Digital District Project με σκοπό την ένταξη νέων πρακτικών επικοινωνίας στην καθημερινότητα των πολιτών. Τέλος, το 22@ συνδέει εκ νέου την αγορά εργασίας με την εκπαιδευτική διαδικασία. Οι ικανοί φοιτητές προωθούνται στις τοπικές εταιρίες και οι πολλά υποσχόμενοι μαθητές ενθαρρύνονται να συμμετάσχουν σε εξωσχολικά προγράμματα που στοχεύουν στην ανάπτυξη των ικανοτήτων τους σχετικά με την τεχνολογία και την επιστήμη. Οι πρακτικές αυτές αποτελούν από μόνες τους μια καινοτομία, καθώς εισάγουν πιλοτικά προγράμματα μεθόδων διδασκαλίας που δεν έχουν ξαναχρησιμοποιηθεί στην Ισπανία.

Φαίνεται λοιπόν, πως ο ανθρώπινος παράγοντας παίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του σχεδίου. Οι κάτοικοι προετοιμάζονται με πλήθος προγραμμάτων ώστε να ενστερνιστούν τη νέα αστική οργάνωση, γεγονός που ελπίζεται πως θα συμβάλλει στην επιτυχία του εγχειρήματος.

ο οικονομικός τομέας

Η επέμβαση του 22@ στοχεύει στη δημιουργία ενός μοναδικού συστήματος πρωτοπορίας, συνδυάζοντας τις πλέον σύγχρονες επιχειρήσεις με πανεπιστημιακά και ερευνητικά κέντρα, προωθώντας την αλληλεπίδραση και την επικοινωνία μεταξύ τους. Παράλληλα, παρέχοντας ισχυρά εκπαιδευτικά κέντρα και έναν ακμάζοντα οικονομικό ιστό, δημιουργεί τις συνθήκες για την ανάδειξη ταλέντων, με στόχο να εργαστούν εν τέλει στις σύγχρονες

επιχειρήσεις και να συμβάλλουν σε αυτόν τον παραγωγικό κύκλο τεχνολογίας.

Όσον αφορά στην οργάνωση των διαφορετικών οικονομικών τομέων, απορρίπτεται η λογική του zoning και επιλέγεται αυτή των clusters. Κάθε cluster έχει ιδιαίτερο χαρακτήρα και αφορά σε έναν από τους εξής τομείς: τηλεπικοινωνίες, τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας, τεχνολογίες υγείας, ενέργεια και σχεδιασμός.

Τα clusters, ωστόσο, ακολουθούν συγκεκριμένες αρχές που θα εξασφαλίσουν την επιτυχημένη λειτουργία τους. Αρχικά, σε κάθε cluster δραστηριοποιούνται τόσο μεγάλες όσο και μικρομεσαίες επιχειρήσεις, ενώ τοποθετούνται στην περιοχή σχετικά εκπαιδευτικά κέντρα, ώστε λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας να ενθαρρύνονται συνεργασίες. Το μοντέλο των clusters επιτρέπει τη συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων, ενθαρρύνοντας τη βιωσιμότητα αυτών και της περιφέρειας. Αυτό το επιχειρηματικό μοντέλο ενισχύει την οικονομική ανάπτυξη συγκεντρώνοντας τις εταιρείες που μπορούν να εργαστούν παράλληλα, ώστε να είναι οι πιο παραγωγικές. Επιπλέον, κατασκευάζονται κατοικίες για τους εργαζόμενους, ώστε να μειώνονται οι χρόνοι μετακινήσεων μεταξύ κατοικίας και εργασίας. Παρέχονται, επίσης, εκθεσιακοί και συνεδριακοί χώροι στοχεύοντας στην προβολή των καινοτομιών και το γόνιμο διάλογο. Τα πέντε clusters στην περιοχή δεν είναι μόνο τοποθετημένα στρατηγικά κοντά το ένα στο άλλο, αλλά και κοντά στο κέντρο της πόλης. Η εγγύτητα που έχουν τα clusters μεταξύ τους ενθαρρύνει την εσωτερική αλληλεπίδραση και η εγγύτητά τους προς το κέντρο της πόλης δημιουργεί ευκαιρίες για την κοινή χρήση των αποτελεσμάτων σε μεγαλύτερη κλίμακα. Το 22@ επιδιώκει την ανάπτυξη σε πολλά επίπεδα, δίνοντας έμφαση στην ανανέωση. Προσπαθεί να γίνει ο μηχανισμός μέσω του οποίου μια καλά εκπαιδευμένη διεθνής κοινότητα μπορεί να αξιοποιήσει πλήρως τις δυνατότητές της και να μεγιστοποιήσει την παραγωγικότητα.

Το κάθε cluster έχει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα και λειτουργούν ανεξάρτητα. Ταυτόχρονα όμως, η επικοινωνία και η συνεργασία μεταξύ τους είναι συνεχής ώστε να προωθείται μια κουλτούρα καινοτομίας. Οτιδήποτε συμβαίνει στα πλαίσια του 22@ ακολουθεί την παραδοχή ότι η οικονομική και κοινωνική εξέλιξη θα προκύψει μέσω μιας οικονομίας βασισμένης στη γνώση, πέρα από τα όρια της βιομηχανικής εποχής. Έτσι, στην περιοχή του Poblenou πραγματοποιείται ένα αστικό πείραμα το οποίο ελπίζεται να αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση.

η πολεοδομική καινοτομία

Η πολεοδομική οργάνωση της περιοχής Poblenou είναι ο παράγοντας που θα καταφέρει να ενώσει τις οικονομικές αλλαγές και την κοινωνική αναζωογόνηση, ώστε να λειτουργήσουν και να εξελιχθούν παράλληλα. Οι αλλαγές που πραγματοποιούνται στα πλαίσια του 22@ επιτρέπουν σε 115 οικοδομικά τετράγωνα, διαστάσεων 113x113 μέτρα, να αυξήσουν τη δυνατότητα δόμησης με αύξηση του ύψους, ενώ ταυτόχρονα προσφέρουν μεγαλύτερο διατιθέμενο εμβαδό για κατοικίες και περισσότερους ελεύθερους χώρους. Για να προωθηθεί αυτή η αλλαγή, αντικαθιστάται η παρωχημένη βιομηχανική δραστηριότητα με επιχειρήσεις που σχετίζονται με τις νέες τεχνολογίες. Με αυτόν τον τρόπο η οικονομία της περιοχής ενισχύεται άμεσα, κάτι που δε θα μπορούσε να επιτευχθεί με μια παραδοσιακή επέμβαση της λογικής του zoning. Οι πολεοδομικές αλλαγές οργανώνονται από τις οικονομικές και κοινωνικές πρακτικές που αναφέρθηκαν παραπάνω, ώστε να δημιουργηθεί ένας συμπαγής αστικός ιστός, με ισχυρή οικονομία και εκπαίδευση.

Το 22@, όπως αναφέρθηκε, απορρίπτει τη λογική του zoning. Οι κατοικίες επομένως που κατασκευάζονται, για να στεγάσουν φοιτητές και εργαζόμενους, δεν τοποθετούνται σε ανεξάρτητο τμήμα της περιοχής, αλλά αναμειγνύονται μέσα στις παραγωγικές ενότητες. Έτσι, μειώνονται οι αποστάσεις μεταξύ κατοικίας-εργασίας και εξασφαλίζεται η χρήση του κάθε cluster καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας. Για αυτόν το σκοπό κατασκευάζονται

4,000 επιδοτούμενες μονάδες κατοικίας που εξασφαλίζουν την κοινωνική πολυμορφία και επαναφέρονται 4,600 κατοικίες, οι οποίες σύμφωνα με το ρυθμιστικό σχέδιο του 1953 είχαν αντικατασταθεί από βιομηχανικές εγκαταστάσεις.

Χάρτης με τις μονάδες κατοικιών

■ νέες μονάδες κατοικιών
■ κατοικίες που επαναφέρονται

Όταν αποφασίστηκε να πραγματοποιηθεί αυτή η μεγάλης κλίμακας πολεοδομική επέμβαση, μελετήθηκε το υπάρχον οδικό δίκτυο, το οποίο κρίθηκε ανεπαρκές. Έτσι, σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε εκ νέου. Ισχυροί οδικοί άξονες περιφερειακά της περιοχής αποτελούν κίνητρα παράκαμψής της. Στην καρδιά του Poblenou κατασκευάζονται κάποιοι μεγάλοι οδικοί άξονες, ώστε να συγκεντρώνουν την κύρια κυκλοφορία και αρκετοί δευτερεύοντες, όπου ο πεζός έχει προτεραιότητα. Στα πλαίσια της εξασφάλισης ενός ποιοτικού δημόσιου χώρου, η κίνηση του πεζού ενθαρρύνεται με το στρατηγικό σχεδιασμό των πεζοδρομίων. Το πλάτος τους διαμορφώνεται στα 7 μέτρα, ενώ ο καλός φωτισμός, η οργανωμένη φύτευση και η εύκολη πρόσβαση στα άτομα με μειωμένη κινητικότητα θεωρείται ότι συμβάλλει στην αύξηση των πολιτών που επιλέγουν να κινηθούν πεζοί.

Επιπλέον, το 10% της πρώην βιομηχανικής έκτασης μετατρέπεται σε χώρους πρασίνου δημόσιας χρήσης, ώστε να είναι σαφής η διάθεση για έμφαση στον οικολογικό χαρακτήρα του σχεδίου. Αναγνωρίζοντας πως οι ελεύθεροι χώροι αποτελούν ζωτικής

σημασίας στοιχεία για τον αστικό ιστό, πάρκα και πλατείες χωροθετούνται στρατηγικά σε όλο το Poblenou. Οι υπάρχουσες φυτεμένες ζώνες ενισχύονται, ενώ νέες εμφανίζονται ώστε μέσω πλήθους αρχιτεκτονικών διαγωνισμών να προκύπτει ένα συνεχές δίκτυο πράσινων χώρων. Τα μεγέθη ποικίλουν, συναντώνται από μεγάλα αστικά πάρκα υπερτοπικού χαρακτήρα, όπως το Litoral Park, έως και μικρά πλατώματα δρόμων που θα αποτελέσουν σημεία αυθόρμητων συναντήσεων των κατοίκων. Οι χώροι αυτοί οργανώνονται ως δίκτυο εκτόνωσης της περιοχής, αλλά παράλληλα αποτελούν μέσο ανάδειξης των κτηριακών όγκων.

Προβάλλεται επίσης και ο βιοκλιματικός χαρακτήρας του 22@. Οι σύγχρονες κατασκευές ακολουθούν τις αρχές βιοκλιματικού σχεδιασμού, οι οποίες συνειδητά αποτυπώνονται στη μορφολογία του κελύφους, ώστε οι προθέσεις για σεβασμό στο περιβάλλον να λειτουργήσουν προωθητικά για τις επιχειρήσεις που θα στεγάζονται στα εν λόγω κτήρια.

Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι η μορφή του οικοδομικού τετραγώνου που εισάγει ο Cerdà στο σχεδιασμό της περιοχής Eixample επιλέγεται και γι αυτό το εγχείρημα. Ωστόσο, εξελίσσεται, η πλευρά δηλαδή που τέμνεται, για να δημιουργηθεί το οχτάγωνο, διευρύνεται, με στόχο να ενισχυθεί το τοπικό εμπόριο και οι χρήσεις αναψυχής.

Οι δραστικές αλλαγές που υλοποιούνται, δε σημαίνουν διαγραφή της βιομηχανικής κληρονομιάς. Ιστορικά, η πόλη της Βαρκελώνης έχει την τάση να διατηρεί στοιχεία του παρελθόντος. Έτσι, στον αστικό ιστό της συνυπάρχουν σύγχρονα αρχιτεκτονήματα με κτήρια από κάθε ιστορική περίοδο. Αυτό πετυχαίνει ένα σύνολο μοναδικής πολιτιστικής σημασίας που επιχειρεί να συνδυάσει την παράδοση με την καινοτομία.⁵¹ Αυτός ο χαρακτήρας επιχειρείται να διαμορφωθεί και στην περιοχή του Poblenou. 114 αρχιτεκτονικά στοιχεία ανακηρύσσονται διατηρητέα και αναδεικνύονται ως απόδειξη της πρώην ακμάζουσας βιομηχανίας.

Χάρτης με τα κτήρια της βιομηχανικής κληρονομιάς που κρίθηκαν διατηρητέα

Ανάμεσα στην πληθώρα εγκαταλειμμένων εργοστασίων και αποθηκών, επιλέγονται να διατηρηθούν εκείνα που πληρούν δύο βασικά κριτήρια. Αρχικά, το κέλυφος οφείλει να έχει τη δυνατότητα να προσαρμοστεί σε νέα χρήση και παράλληλα, να μαρτυρά η εικόνα του με σαφήνεια τη βιομηχανική του προέλευση. Κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα κτηρίων που μετατρέπονται σε τοπόσημα είναι τα La Esocesa, Can Gili Nou, Palo Alto, La Frigo.

Ενδιαφέρον προκαλεί η ανάθεση έργων που αφορούν στην υπερτοπική ανάδειξη της Βαρκελώνης σε αρχιτέκτονες με διεθνή παρουσία, σε αντίθεση με αυτά που αφορούν στην προβολή της Καταλανικής κουλτούρας που σχεδιάζουν Καταλανοί. Έτσι επιχειρείται να συνδεθεί άμεσα η ταυτότητα του δημιουργού με το έργο του και να ικανοποιηθούν οι επιθυμίες κάθε πιθανού χρήστη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιλογή του αρχιτέκτονα Jean Nouvel για την κατασκευή του κτηρίου ορόσημου του 22@ που βρίσκεται στα όρια του Project και πάνω στο βασικό οδικό άξονα Diagonal, ο οποίος λειτουργεί σαν σπονδυλική στήλη της περιοχής. Πρόκειται για το κτήριο Torre Agbar το οποίο σηματοδοτεί την πύλη στην περιοχή καινοτομίας, ένα σημείο εκκίνησης για τη σύνδεση μεταξύ της Diagonal και της παραλίας,

⁵¹ McNeil Donald, ο.π., σελ. 45

που λειτουργεί ως καταλύτης για την αστική μεταμόρφωση. Η προσπάθεια παγκοσμιοποίησης της Βαρκελώνης ενισχύεται από αρχιτεκτονικά μελετητικά γραφεία με ισχυρή, διεθνή φήμη. Οι δράσεις του 22@ δημιουργούν ένα αστικό κέντρο εκτός του παραδοσιακού πυρήνα της Βαρκελώνης που πιθανώς θα λειτουργήσει ανταγωνιστικά σε σχέση με αυτό. Η διατήρηση και επανάχρηση μέρους των εργοστασίων και των αποθηκών συνθέτει ένα τοπίο που αναγείρει μνήμες από την έντονη βιομηχανική δραστηριότητα, που αποτέλεσε την αφετηρία για να φτάσει η Βαρκελώνη στη σημερινή της οικονομική κατάσταση.

Τελικές Παρατηρήσεις

Το σχέδιο 22@ αποτελεί ένα από τα στοιχεία της στρατηγικής της Βαρκελώνης για την ένταξη της πόλης στην οικονομία της γνώσης. Η επιλεγείσα περιοχή – Poblenou – έγινε γνωστή ως «Ισπανικό Μάντσεστερ» για τις βιομηχανικές της δραστηριότητες. Ωστόσο, αυτές οι βιομηχανικές δραστηριότητες και ο αστικός ιστός τους, ο οποίος αγνόησε τις κατευθυντήριες γραμμές του σχεδίου Cerdà, παρήκμασαν τη δεκαετία του 1980, όταν ένα μέρος της γειτονιάς βρέθηκε σε κατάσταση εγκατάλειψης. Το Poblenou βρίσκεται στρατηγικά στον πυρήνα του σχεδίου της Eixample, όπου έχουν υλοποιηθεί παρεμβάσεις σε διάφορα αστικά έργα, συμπεριλαμβανομένων των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992 και του Forum του 2004. Ως εκ τούτου, το 22@ φαίνεται να αποδεικνύει την ικανότητα της Βαρκελώνης να επαναπροσδιοριστεί με βάση ένα ολοκληρωμένο αστικό σχέδιο.

Εν μέρει, αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτού που ορίζει ο Jordi Borja ως μια τυπική για τη Βαρκελώνη μέθοδο αστικού σχεδιασμού ή, όπως δήλωσε ο Busquets, μια μέθοδος που υπογραμμίζει το αστικό σχέδιο ως «την υπέρβαση της στείρας συζήτησης μεταξύ του πολεοδομικού και του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, η οποία είχε μειώσει τον πρώτο σε διαχωρισμό σε

ζώνες και το δεύτερο σε μια μεμονωμένη πρόταση».⁵² Επιπλέον, ο Oriol Bohigas επισημαίνει ότι η συνέχεια της αστικής ανάπτυξης της Βαρκελώνης εξαρτάται από μια σειρά συντονισμένων έργων και όχι από ένα ομοιόμορφο γενικό σχέδιο.⁵³

Στην περίπτωση του 22@, η προσέγγιση που υιοθετήθηκε για την οικοδόμηση ενός αστικού περιβάλλοντος βασισμένου στη γνώση ήταν αρκετά ασυνήθιστη, καθώς το έργο καταλαμβάνει μέρος μιας αποσυντιθέμενης βιομηχανικής γειτονιάς. Όταν αποκαλύφθηκαν τα πρώτα σχέδια, κατέστη σαφές ότι ο δήμος δεν αναγνώριζε τη σημασία της βιομηχανικής κληρονομιάς, τόσο για τους κατοίκους όσο και για τους μελετητές. Στο πρώτο απόθεμα βιομηχανικής κληρονομιάς, απαριθμήθηκαν μόνο 46 στοιχεία, 18 εκ των οποίων ήταν απομονωμένες καμινάδες. Η πολιτική πίεση που άσκησαν οι κάτοικοι σε διαμαρτυρία ενάντια σε ορισμένα μέτρα που πρότεινε ο δήμος, ξεπέρασε τις προσδοκίες της κυβέρνησης. Πολλές κοινωνικές συγκρούσεις προέκυψαν όταν ξεκίνησε το 22@, κυρίως επειδή ήταν πιθανό οι κάτοικοι να μετεγκατασταθούν και μικρά βιομηχανικά εργαστήρια να εξαφανιστούν, καθώς θα έπρεπε να μετακινηθούν λόγω της αναμενόμενης αύξησης των τιμών των ακινήτων. Υποστηριζόμενο από επαγγελματίες και μελετητές, το Δημοτικό Συμβούλιο επανεξέτασε το απόθεμα βιομηχανικής κληρονομιάς και ταξινόμησε εν τέλει 114 βιομηχανικά αντικείμενα – συμπεριλαμβανομένων τμημάτων του αστικού ιστού – λόγω της ιστορικής τους σημασίας.

Ωστόσο, η σχέση μεταξύ της οικονομίας της γνώσης και των μέσων πολεοδομικού σχεδιασμού στο Poblenou να αποτελεί αιτία ανησυχίας και αντικείμενο κριτικής. Ο Peter Rowe αμφισβητεί την ικανότητα της Βαρκελώνης να γίνει σημείο αναφοράς στην οικονομία της γνώσης και ειδικότερα, τη χρησιμότητα του σχεδίου 22@. Για το Rowe, είναι απλώς ένα αστικό έργο με όλους τους

⁵² Busquets James, *La construcción urbanística de una ciudad compacta*, έκδοση Serbal, Barcelona, 2004, σελ. 350

⁵³ Bohigas Oriol, *Ten points for an urban methodology*, In Marshall T. Transforming Barcelona, έκδοση Routledge, London and New York, 2004, σελ. 91-96

κινδύνους του εξευγενισμού – gentrification – που συνοδεύουν τη μετατροπή βιομηχανικών περιοχών.⁵⁴ Ο Horacio Capel εγείρει μια παρόμοια κριτική για «την απαλλοτρίωση των φτηνών δημόσιων κατοικιών και τη σημαντική δημόσια επένδυση» χωρίς μηχανισμούς για την πρόληψη της κερδοσκοπίας της γης.⁵⁵ Ανταποκρινόμενο σε τέτοιες επικρίσεις, το Δημοτικό Συμβούλιο υποστηρίζει ότι το 22@ θα οδηγήσει σε δημιουργία περισσότερων από 90.000 θέσεων εργασίας στην περιοχή, οι μισές εκ των οποίων θα είναι για πτυχιούχους πανεπιστημίων. Σχεδόν οι μισές από τις ήδη υπάρχουσες εταιρείες είναι νεοσύστατες επιχειρήσεις, οι οποίες απεικονίζουν τη ζωτικότητα της οικονομίας της γνώσης. Περισσότερο από το 70% των εγκεκριμένων έργων χρηματοδοτείται από τον ιδιωτικό τομέα και πάνω από τα δύο τρίτα από αυτά σχετίζονται με τους βασικούς τομείς του 22@: τηλεπικοινωνίες, τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας, τεχνολογίες υγείας, ενέργεια και σχεδιασμός.

⁵⁴ Rowe Peter, Building Barcelona: a second reinaxença, έκδοση Actar, Barcelona, 2006

⁵⁵ Capel Horacio, “El debate sobre la construcción de la ciudad y el llamado ‘modelo Barcelona’”, Scripta Nova, Universidad de Barcelona, Vol. XI, núm. 233, 2007, σελ. 82

Συμπεράσματα

Στόχος της παρούσας ερευνητικής ήταν να καταδείξει τις διαφορετικές φάσεις μέσω των οποίων εξελίχθηκε ο αστικός δημόσιος χώρος της Βαρκελώνης, τονίζοντας τις επιπτώσεις της δικτατορίας του Franco. Εστιάζοντας στις διαφορετικές ιστορικές φάσεις φαίνεται η πρωτοπορία του 19ου αιώνα και η μετέπειτα παρακμή που επέρχεται από τον εμφύλιο και τη δικτατορία. Παράλληλα, εξετάζεται ο εκδημοκρατισμός της πόλης, ο εκ νέου μετασχηματισμός των δημόσιων χώρων και η εκμετάλλευση εκδηλώσεων μεγάλου βεληνεκούς, για την ανάδειξη της Βαρκελώνης στο διεθνές προσκύνιο.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάστηκαν ορισμένες αντιληπτικές προσεγγίσεις σχετικά με τους δημόσιους αστικούς χώρους, οι οποίες αποτελούν σημαντικές ενδείξεις για το πώς προσεγγίζεται η έννοια του δημόσιου χώρου στην πόλη και η σημασία του. Οι περισσότεροι ορισμοί αντιλαμβάνονται το δημόσιο αστικό χώρο ως τόπο Δημοκρατίας και επαφής με το διαφορετικό, της πολυμορφίας. Οι προσεγγίσεις αυτές δικαιολογούνται αφού διαφορετικοί άνθρωποι έρχονται σε επαφή και αλληλεπιδρούν, άρα ο δημόσιος χώρος μπορεί να χαρακτηριστεί ως δημοκρατικός στο βαθμό που συγκεντρώνει μέσα του ένας πλήθος διαφορετικών ιδιωτικών ζωών και επιτρέπει την έκφραση απόψεων. Η διερεύνηση της εξέλιξης του δημόσιου χώρου έδειξε πως ο χώρος της πόλης δεν αποτελεί απλά ένα μέσο για την ικανοποίηση των βιοτικών αναγκών αλλά ένα ιστορικό και κοινωνικό φαινόμενο. Η αντίληψη που επικρατούσε σε κάθε ιστορική περίοδο για τον δημόσιο αστικό χώρο σχετίζεται με τις εκάστοτε κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συγκυρίες.

Οι μεγάλες κοινωνικοπολιτικές καταστροφές, όπως οι επαναστάσεις και οι Παγκόσμιοι Πόλεμοι, αποτελούν καθοριστικές στιγμές στην εξέλιξη της δημόσιας σφαίρας. Σε αυτή την περίπτωση η δημιουργία δημόσιου χώρου φαίνεται να είναι πολύ πιο εύκολη και προφανής από άλλες φορές. Αυτή ήταν και η περίπτωση στη μετά-Franco Βαρκελώνη. Η σχεδιαστική στρατηγική και οι ιδέες για

τους αστικούς δημόσιους χώρους της Βαρκελώνης είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται πολύ πριν εμφανιστούν δημοσίως με το τέλος της Ισπανίας του Franco, αλλά ο εμφύλιος πόλεμος και η δικτατορία αποτέλεσαν κινητήριο δύναμη, ώστε να δράσει το κράτος.

Παρά την ανάπτυξη της βιομηχανίας τον 19ο αιώνα, η Ισπανία εξακολουθούσε να είναι μια κυρίως γεωργική χώρα με υψηλά επίπεδα φτώχειας. Οι κακές συνθήκες διαβίωσης και ο συνωστισμός, που ενισχύθηκαν μέσω της συγκέντρωσης μεγάλου μέρους του ισπανικού πληθυσμού στη Βαρκελώνη, οδήγησαν την κυβέρνηση να εγκρίνει το 1854 την καταστροφή των μεσαιωνικών τειχών της πόλης και να καλέσει διαγωνισμό για τον σχεδιασμό της νέας επέκτασής της. Το γενικό σχέδιο Eixample προέκυψε ως απαραίτητη επέκταση στα μεσαιωνικά τείχη της πόλης, κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζεται το σχέδιο της επέκτασης ο Cerdà φαίνεται ότι δημιουργεί συνεκτικές επιμέρους δομές και επιτρέπει ροϊκές μεταβάσεις στην ποικιλία χρήσεων γης που προσδίδει στα κτίσματα. Το σχεδιαστικό μοντέλο επιτρέπει την ισότιμη πρόσβαση των κατοίκων στις συνοικιακές και εμπορικές εγκαταστάσεις, με αποτέλεσμα τη συνύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων. Αυτό μπορεί να γίνει κατανοητό ως τμήμα μιας κοινωνικής σύμβασης μεταξύ της αστικής και της εργατικής τάξης, η οποία έχει συμβάλει στις ομαλότερες σχέσεις, στην απομάκρυνση των ριζοσπαστικών συγκρούσεων και σε στο διάλογο, θεμελιώδη χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου. Έτσι, στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, η Βαρκελώνη έγινε μια από τις πόλεις όπου το μοντέρνο κίνημα αναπτύχθηκε με περισσότερη δύναμη και προσωπικότητα.

Παρόλα αυτά με τον εμφύλιο πόλεμο του 1936-1939 το κράτος άρχισε να παρακμάζει. Το δικτατορικό καθεστώς που επέβαλε το 1939 Franco θέλησε να αφανίσει τους θεσμούς της δημοκρατίας και του φιλελευθερισμού. Αυτό είχε εμφανή επιρροή και στους δημόσιους χώρους, καθώς αποτελούν το πρωταρχικό πεδίο για την έκφραση πολιτικών και πρακτικών εξουσίας και ελέγχου. Όπως αναφέρεται και στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας οι επεμβάσεις

γινόντουσαν σύμφωνα με φασιστικά πρότυπα. Η αυταρχική εξουσία της δικτατορίας του Franco επέτρεψε μια άναρχη αστική ανάπτυξη, χωρίς υποδομές και με μεγάλο έλλειμμα σε υπηρεσίες. Οι πλατείες μετατράπηκαν σε φασιστική δημόσια σκηνή για παρελάσεις και πολιτικές συγκεντρώσεις, το ιστορικό κέντρο της Βαρκελώνης, το οποίο παραδοσιακά ήταν ένα ετερογενές μίγμα κατοικιών, εμπορικών και δημόσιων χρήσεων, υπέστη σταδιακή θεματοποίηση και τέλος τα οικοδομικά τετράγωνα του Cerdà, που είχαν σχεδιαστεί ως εγκαταστάσεις δημόσιας χρήσης, μετατράπηκαν σε ιδιωτικούς κλειστούς χώρους. Αυτό είχε ως συνέπεια το χωροταξικό διαχωρισμό και τη δημιουργία αστικών γκέτο για την εργατική τάξη, αποτελέσματα αντιφατικά από εκείνα που είχε φέρει ο Cerdà, που συνεπάγονταν την οπισθοδρόμηση των δημόσιων χώρων.

Η δημοκρατική ταυτότητα των αστικών χώρων μπορεί να γίνει αντιληπτή με βάση τα μέγιστα όρια που επιτρέπει σε πολιτικό επίπεδο η πόλη στους κατοίκους της. Το πολιτικό κύμα αλλαγής που επήλθε με τον εκδημοκρατισμό της Ισπανίας το 1975 υπογραμμίζει την ανάγκη να γίνει εκ νέου κατανοητός ο ρόλος της πολιτικής και πώς θα επηρεάσει τη μορφολογία των αστικών χώρων. Έτσι, ξεκίνησε η επανεξέταση των μετασχηματισμών των αστικών χώρων ως βάση για μελλοντική καινοτομία, καθώς και η αναδημιουργία χώρων στο πλαίσιο της αλλαγής της εξουσίας από τη δικτατορία στη δημοκρατία. Οι δημόσιες επεμβάσεις που έλαβαν χώρα μεταξύ του 1981 και 1989 είχαν στόχο την αντιμετώπιση των προβλημάτων της Βαρκελώνης, με έργα σε διαφορετικές κλίμακες. Βασικός άξονας ήταν η επέμβαση κυρίως στο δημόσιο χώρο της πόλης μέσα από τον εντοπισμό όλων των ελεύθερων ή εν δυνάμει ελεύθερων χώρων, διαμορφωμένων ή μη. Οι μετασχηματισμοί της ανάγονται συγχρόνως στην αναδιοργάνωση του αστικού χώρου όσο και στη μετεξέλιξη της οικονομίας της που βασιζόταν στη βιομηχανία. Ο αστικός ιστός όφειλε να γίνει ξανά δημοκρατικός και ανοιχτός στον επισκέπτη. Οδικοί άξονες, πλατείες και πάρκα χρησιμοποιήθηκαν σαν εργαλεία για να επιτευχθεί η παραπάνω συνθήκη.

Σε αυτό το σημείο αναλύεται η εκλογή της καταλανικής πρωτεύουσας ως τόπος διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992. Ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα η Βαρκελώνη εκμεταλλευόταν εκδηλώσεις διεθνούς εμβέλειας, ώστε να εξελίξει την ποιότητα των δημόσιων χώρων της και να ενταχθεί στο διεθνές προσκήνιο (1888, 1929). Έτσι και οι Ολυμπιακοί Αγώνες χρησιμοποιήθηκαν ως εφαλτήριο για τη μετατροπή της Βαρκελώνης και της σφαίρας επιρροής της, μετά από χρόνια απομόνωσης λόγω της πολιτικής κατάστασης που επικρατούσε. Αντιπροσώπευαν, λοιπόν, το συμβολικό μετασχηματισμό, την αναγέννηση της Βαρκελώνης. Μετά τις επεμβάσεις γύρω από τους Αγώνες, επήλθε μια περίοδος αδράνειας και στις αρχές του 21ου αιώνα η πόλη αναζητά μια νέα μεγάλης κλίμακας εκδήλωση, ως αφορμή για ένα νέο κύμα επεμβάσεων. Ένα νέο μεγάλο αστικό εγχείρημα γεννιέται στο πλαίσιο μιας άλλης διεθνούς εκδήλωσης, με σκοπό να συνεχιστεί η ανάπτυξή της πόλης. Το Project Forum αποτέλεσε τη νέα αφορμή για την περαιτέρω εξέλιξη της Βαρκελώνης. Η επέμβαση δεν περιορίστηκε στον πολεοδομικό τομέα αλλά είχε ταυτόχρονα οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό χαρακτήρα.

Το αποτέλεσμα των επεμβάσεων που αφορούν στο Forum είναι αρκετά αμφιλεγόμενο καθώς η ένταξή τους στο ευρύτερο περιβάλλον δεν κρίνεται ιδιαίτερα επιτυχημένη. Υποστηρίζεται ότι αντί να αποτελούν μια συνέχεια του αστικού ιστού, δημιουργούν περιφερειακά τους έναν κενό, αμήχανο χώρο. Παράλληλα, η κλίμακα του ανθρώπου δεν είναι σαφής στη συνολική εικόνα, ενώ στοιχεία που συνήθως συναρτώνται στους αστικούς ιστούς όπως δρόμοι και πλατείες απουσιάζουν από το σχεδιασμό. Ο σχεδιασμός δίνει πλέον έμφαση στον τουρισμό, τα μεγάλα διεθνή γεγονότα και τις υπηρεσίες. Η προτεραιότητα για οικονομική ανάπτυξη εις βάρος της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ευημερίας των πολιτών τίθεται υπό αμφισβήτηση. Ωστόσο, σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, η επέμβαση πέτυχε την εξυγίανση μιας υποβαθμισμένης περιοχής και αποτέλεσε βάση για την οργάνωση ενός μεγαλύτερου πολεοδομικού σχεδίου, του 22@ Barcelona.

Οι εκδηλώσεις έγιναν αντιληπτές σαν όαση μετά τα χρόνια δικτατορίας του Franco, αποτελώντας σημείο καμπής, κατά το οποίο δημιουργήθηκε ένα ανανεωμένο αστικό κίνημα. Πράσινοι χώροι, με τη μορφή είτε μεγάλων πάρκων, είτε μικρών τόπων ανάσας διαμέσου μιας γειτονιάς, πλατείες μητροπολιτικού βεληνεκούς ή μικρά πλατώματα καθώς, και μικρά πεζοδρομημένα στενά και δρόμοι υπερτοπικής εμβέλειας, αποτέλεσαν εργαλεία για την αστική ανανέωση της Βαρκελώνης. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται κάποια παραδείγματα, ώστε να γίνει κατανοητός ο ρόλος τέτοιων χώρων μέσα στην πόλη. Παράλληλα, εξετάζονται οι στρατηγικές που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάπτυξή τους, οι οποίες φαίνεται ότι αναδεικνύουν το εκάστοτε σημείο επέμβασης, καθώς ποικίλλουν ανάλογα με το χρόνο και τον τόπο που λαμβάνουν χώρα. Τα περισσότερα από τα έργα που αναλύονται, συνέβαλλαν σημαντικά στη μεταβολή της φυσιογνωμίας της πόλης, μετατοπίζοντας τα «στερεότυπα» και τα σύμβολα που πλαισίωναν την εικόνα της μέχρι πριν. Αποτέλεσμα τέτοιου τύπου επεμβάσεων ήταν η επαναδιακδίκηση των δημόσιων χώρων με σκοπό την επιστροφή τους στους πολίτες.

Η περιοχή 22@ Barcelona περιλαμβάνει την πρώην βιομηχανική γειτονιά Poblenou, η οποία συγκέντρωνε εργοστάσια και βιομηχανικούς χώρους, που εξυπηρετούσαν ολόκληρη την περιφέρεια της Καταλονίας. Έχει περάσει από μια δύσκολη περίοδο κοινωνικοοικονομικής παρακμής και από τον εδαφικό κατακερματισμό πριν αναζωογονηθεί. Συγκεκριμένα, θεωρούνταν τόπος συγκέντρωσης βιομηχανικών και υποβαθμισμένων περιοχών, αποκομμένη από την υπόλοιπη πόλη και μη ενσωματωμένη στο μητροπολιτικό ιστό. Ένας σημαντικός παράγοντας για το μετασχηματισμό του Poblenou ήταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1992, οι οποίοι οδήγησαν σε πρωτοβουλίες επεμβάσεων σε όλη τη Βαρκελώνη. Αργότερα, λόγω των λειτουργικών χαρακτηριστικών του και της κεντρικής του θέσης, το Poblenou έγινε ελκυστής καινοτόμων ιδεών και κοινωνικοοικονομικών προγραμμάτων. Ωστόσο, η σχέση μεταξύ της οικονομίας της γνώσης και των μέσων πολεοδομικού σχεδιασμού στο Poblenou αποτελεί αιτία ανησυχίας

και αντικείμενο κριτικής. Η ικανότητα της Βαρκελώνης να γίνει σημείο αναφοράς στην οικονομία της γνώσης αμφισβητείται, όπως επίσης και η χρησιμότητα του σχεδίου 22@. Χαρακτηρίζεται ως ένα αστικό έργο με κινδύνους εξευγενισμού – gentrification – που συνοδεύουν τη μετατροπή βιομηχανικών περιοχών. Συμπερασματικά, οι σύγχρονες επικρατούσες αντιλήψεις για τους δημόσιους αστικούς χώρους σχετίζονται με τα σύγχρονα χωρικά, κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα. Η αξία ύπαρξης δημόσιων αστικών χώρων υποβαθμίζεται στο βωμό της οικονομικής ανάπτυξης και των επιχειρηματικών καινοτομιών.

Συνοψίζοντας, με σημαντική πολεοδομική προϊστορία και με συνεχείς και εξαιρετικά επεξεργασμένες αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές παρεμβάσεις μέχρι την περίοδο της δικτατορίας του Franco, η Βαρκελώνη ξαναέρχεται στο προσκήνιο του πολεοδομικού ενδιαφέροντος μετά την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος το 1975. Στην ιστορική της εξέλιξη, η Βαρκελώνη ηγήθηκε στην εκβιομηχάνιση, την υιοθέτηση σοσιαλιστικών ιδεών στην αυτοδιοίκηση και την έκφραση της τοπικής αυτονομίας. Όλη αυτή η εμπειρία αντανάκλαται στο δημόσιο χώρο της, καθώς επέλεξε την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία ως εργαλεία για να εκφράσει με εμφανή και διαρκή τρόπο τα επιτεύγματά της. Οι πολεοδομικές φάσεις από το 2004 μέχρι σήμερα οδήγησαν στην ουσιαστική μετατροπή της κάποτε βιομηχανικής πρωτεύουσας της Ισπανίας, περνώντας από μια πολεοδομική πρακτική με καθαρά σοσιαλδημοκρατικό χαρακτήρα, στο σύγχρονο μετα-ολυμπιακό εμπορευματοποιημένο «μοντέλο της Βαρκελώνης»

Κατά την εξέλιξη της πόλης ο αρχικός στόχος για δημοκρατικούς χώρους χάθηκε. Η συνεργασία μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού απέκτησε την τάση να ευνοεί την εξουσία και τα οφέλη των ιδιωτικών συμφερόντων, σε αντίθεση με τα δημόσια. Αυτό αντιπροσωπεύεται στο μοτίβο της αμνησίας (the culture of forgetting), σε συνδυασμό με την απόρριψη του παρελθόντος, αγνοώντας την ευθύνη του Franco στον εμφύλιο πόλεμο και στη σύγχρονη Ισπανία. Αυτή η προγραμματισμένη αμνησία εφαρμόστηκε ομοίως και στην αστικοποίηση. Συγκεκριμένα

βήματα οδήγησαν τη Βαρκελώνη στο να βρει εργαλεία, ώστε να κάνει καινοτόμες επεμβάσεις. Ως αποτέλεσμα μια πόλη η οποία έχασε νέα ταυτότητα και δημοκρατία, έγινε τουριστικός προορισμός, αλλοιώνοντας τη φύση της.

Βιβλιογραφία

Πηγές εικόνων

Βιβλιογραφία

7

Alpert Michael, A New International History of the Spanish Civil War, έκδοση Palgrave Macmillan, New York, 2004

Arendt Hannah, Η Ανθρώπινη Κατάσταση, μετάφραση Σ. Ροζάνης, Γ. Λυκιαρδόπουλος, έκδοση Γνώση, Αθήνα, 1986

Bohigas Oriol, Ten points for an urban methodology, In Marshall T. Transforming Barcelona, έκδοση Routledge, London and New York, 2004, σελ. 91-96

Borja Jordi, Lucas y sombras del urbanismo de Barcelona, έκδοση Universitat Oberta de Catalunya, Spain, 2010

Bowen Wayne, Spain and the American Civil War, έκδοση University of Missouri Press, Columbia, 2011

Busquets James, La construcción urbanística de una ciudad compacta, έκδοση Serbal, Barcelona, 2004

Castañer Vivas Margarida, Deu anys d'Anuari Territorial de Catalunya (2003-2012): una dècada de transformacions, projectes i debats, έκδοση Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2014

D'Ors Víctor, Confesión de un arquitecto, F.E. Doctrina del Estado nacionalsindicalista, no.2, 1938, σελ. 220-221

Edgar Illas, Thinking Barcelona: Ideologies of a Global City, έκδοση Liverpool University Press, Liverpool, 2012

Esdaile Charles, Spain in the Liberal Age: From Constitution to Civil War, 1808-1939, έκδοση Blackwell, Oxford, 2000

Lopez-Diaz Jesus, Espacio, Tiempo y Forma. Serie VII, La vivienda social en Madrid, 1939-1959, έκδοση UNED, 2002, σελ.297-338

Marreto Marco, Barcelona. Sant Adria' de Besos Waterfront Regeneration Project, έκδοση R.A.M., Rome, 2016

Marshall Tim, Transforming Barcelona, έκδοση Routledge, London, 2004

McNeil Donald, Urban Change and the European Left Tales from the New Barcelona, έκδοση Routledge, London and New York, 1999

Montalbán Vázquez, Autobiografía del general Franco, έκδοση Michigan University, Michigan, 1992

Muñoz Francesc, Paisajes banales: Bienvenidos a la sociedad del espectáculo, en Solá-Morales Ignasi, Costa Xavier (eds.), έκδοση Metropolis: Ciudades, redes, paisajes, Barcelona, editorial Gustavo Gili, 2006

Robinson William, Barcelona and Modernity: Picasso, Gaudí, Miró, Dalí, έκδοση Yale University Press, New Haven and London, 2006

Rowe Peter, Building Barcelona: a second reinaxença, έκδοση Actar, Barcelona, 2006

Rowe Peter, Civic Realism, έκδοση MIT Press, Massachusetts, 1997

Sennett Richard, Η τυραννία της οικειότητας – Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στο δυτικό πολιτισμό, μετάφραση Γ. Μέρτικας, έκδοση Νεφέλη, Αθήνα, 1999

Solà-Morales Manuel, A Matter of Things, έκδοση NAI Publishers, Rotterdam, 2008

Steiner Zara, The Triumph of the Dark: European International History 1933–1939, έκδοση Oxford University Press, Oxford, 2013, σελ. 181–251

Torra Ramon, Metropolis Barcelona: Transformacions mentropolitanes, εκδότης: Crosas Carles, Barcelona, 2015

Yigitcanlar Tan, Velibeyoglu Koray, Knowledge-based strategic planning: harnessing (in) tangible assets of city-regions, In: International Forum on Knowledge Asset Dynmics, 26 - 27 June, Italy, Matera, 2008

Ειδικές μελέτες

Marshall Tim, Urban Planning and Governance: Is there a Barcelona Model?, έκδοση Oxford Brookes University, Oxford, 2000

Romà Cuyàs i Sol, Official Report of the Games of the XXV Olympiad, Barcelona '92 Olympic Organising Committee (COOB'92), Barcelona, 1992

Άρθρο σε Περιοδικό

Acebillo Josep, "A New Urban Geography",Arquitectura Viva, Madrid,2004, τχ. 94_95

Bohigas Oriol, "City and Event: A New Urbanistic Phase", Arquitectura Viva, Madrid, 2002, τχ. 84

Capel Horacio, "El debate sobre la construcción de la ciudad y el llamado «modelo Barcelona»", Scripta Nova, Universidad de Barcelona, Vol. XI, núm. 233, 2007, σελ. 82

Deutsche Rosalyn, "Art and Public Space: Questions of Democracy", Social Text, έκδοση Duke University Press, Durham, 1992, σελ. 34-53

González Itziar, Boix Arnau, "The square that we want", Paisea, Valencia, 2017, τχ. 031, σελ.99

Τουρνικιώτης Παναγιώτης, Η αρχιτεκτονική του δημόσιου χώρου στις Ευρωπαϊκές πόλεις ως τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, Αρχιτεκτονικά Θέματα 37/2003

Διαδίκτυο

Agence Ter, Plaça de les Glòries Catalanes "Canopia Urbana", <http://agenceter.com/en/projets/barcelone-placa-de-les-glories-canopia-urbana-8/>

Arriola and Fiol architects, Parc Central de Nou Barris, <http://arriolafiol.com/projects/city-park/parc-central-nou-barris-barcelona/>

Bordas David, "Parc Central de Nou Barris", Public space, <http://www.publicspace.org/en/works/e182-parc-central-de-nou-barris>

Doerr Alexander, Behind Four Walls: Barcelona's Lost Utopia, 2014, <https://www.failedarchitecture.com/behind-four-walls-barcelonas-lost-utopia/>

Farshid Moussavi Architecture, Public Space: South-East Coastal Park, https://www.farshidmoussavi.com/node/98#south_east_coastal_park_barcelona_98_48

Forgas Joan, Ylla-Català Dolors, Landezine, "Montjuïc Heights", 2011, <http://www.landezine.com/index.php/2011/03/montjuic-heights-by-forgas-architects/>

Galdames Daniela, "Primer Lugar Concurso Plaza de les Glòries", Arch daily, <https://www.archdaily.mx/mx/02-341167/primer-lugar-concurso-plaza-de-les-glories-barcelona-espana>

Πηγές εικόνων

Εικόνα εξωφύλλου, Προσωπικό αρχείο

- σελ. 13 Χάρτης της Βαρκελώνης και των γυρω οικισμών (1855), www.planum.net
- 14 Το σχέδιο του Ildefons Cerdà για την Eixample (1855), www.wikipedia.com
- 15 Ζεύγος manzana blocks από το σχέδιο του Cerdà, από φυλλάδιο που δημοσιεύτηκε το 1863, www.wikipedia.com
- 16 Σχέδιο με τις ζώνες επεμβάσεων του Leon Jaussely (1905), www.researchgate.net
- 17 Εγκαταστάσεις της Διεθνούς Έκθεσης του 1888, www.cataleg.ub.edu
Κάτοψη των εγκαταστάσεων της Διεθνούς Έκθεσης του 1888, www.wikipedia.com
- 18 Ισπανία 1936, Προσωπικό αρχείο
- 19 Ισπανία 1937, Προσωπικό αρχείο
- 20 Ισπανία 1938, Προσωπικό αρχείο
- Ισπανία 1939, Προσωπικό αρχείο
- 23 Η εξέλιξη των manzana blocks, Προσωπικό αρχείο
- 26 Οι δέκα συνοικίες της Βαρκελώνης όπου υλοποιήθηκαν επεμβάσεις,
McNeil Donald, Urban Change and the European Left Tales from the New Barcelona, έκδοση Routledge, London and New York, 1999, σελ. 15
- 32 Montjuïc, Diagonal, Vall d'Hebron, Parc de Mar Area, Προσωπικό αρχείο
- 36 Η σχέση της θάλασσας και του αστικού ιστού με τις εγκαταστάσεις του Forum, Προσωπικό αρχείο
- 41 Το Parc de Montjuïc σε σχέση με τον αστικό ιστό της Βαρκελώνης, Προσωπικό αρχείο

- σελ. 42 Κάτοψη Ολυμπιακών εγκαταστάσεων, Romà Cuyàs i Sol, Official Report of the Games of the XXV Olympiad, Barcelona 92 Olympic Organising Committee (COOB'92), Barcelona, 1992, σελ. 154
- 43 Κάτοψη επέμβασης του Montjuïc Heights, Forgas Arquitectes, www.landezine.com
Ο κεντρικός άξονας κίνησης του Montjuïc Heights, Forgas Arquitectes, www.landezine.com
- 44 Το Moll de la Fusta πριν και μετά την επέμβαση του Manuel de Solà-Morales, www.alamy.com
- 45 Η κάτοψη του Moll de la Fusta, Manuel de Sola-Morales, <http://manueldesola-morales.com>
- 47 Η περιοχή Vall d' Hebron πριν και μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες,
Romà Cuyàs i Sol, Official Report of the Games of the XXV Olympiad, Barcelona 92 Olympic Organising Committee (COOB'92), Barcelona, 1992, σελ. 230
- 48 Κυκλοφοριακός φόρτος πριν και μετά την κατασκευή των περιφερειακών οδών,
ABM, Metropolis Barcelona: Transformacions mentropolitanes, εκδότης: Crosas Carles, Barcelona, 2015, σελ. 20
- 51 Κάτοψη του Urban Canopy, Agence Ter, www.agenceter.com
- 52 Διαγράμματα, Agence Ter, www.agenceter.com
- 54 Κάτοψη του Parc Central de Nou Barris, Arriola and Fiol architects, www.arriolafiol.com
- 55 Οι βραχίονες ως σκίαστρα και πηγές φωτός σε διαφορετικές ώρες της ημέρας,
Arriola and Fiol architects, www.archello.com

- σελ. 58 Κάτοψη με τις επεμβάσεις των Ολυμπιακών Αγώνων στην περιοχή Parc de Mar, Romà Cuyàs i Sol, Official Report of the Games of the XXV Olympiad, Barcelona'92 Olympic Organising Committee (COOB'92), Barcelona, 1992, σελ. 254
- 58 Οι εγκαταστάσεις του Forum 2004, www.fundacioforum.org
- 60 Εναέρια άποψη του South-East Coastal Park από τους Foreign Office Architects, Farshid Moussavi Architecture, www.farshidmoussavi.com
Άποψη των κεκλιμένων επιφανειών και των χώρων κίνησης, Farshid Moussavi Architecture, www.landezine.com
- 62 Κάτοψη του Diagonal Mar Park από τους EMBT, Miralles Tagliabue EMBT, <http://www.mirallestagliabue.com/>
Εναέρια άποψη με το δένδροειδές μοτίβο χώρων κίνησης, Miralles Tagliabue EMBT, www.mirallestagliabue.com
- 66 Εναέρια φωτογραφία του Poblenou το 1920, www.forocoches.com
- 68 Η χωροθέτηση του 22@ Barcelona στην πόλη, Προσωπικό αρχείο
- 73 Χάρτης με τις μονάδες κατοικιών, Προσωπικό αρχείο
- 75 Χάρτης με τα κτήρια της βιομηχανικής κληρονομιάς που κρίθηκαν διατηρητέες, Ajuntament de Barcelona, 22@ Plan, Barcelona, 2012